

NAGY FERENC

Feuerbach büntetési és törvényességi teóriája

Bevezetés

Ez a tanulmány Anselm von Feuerbach büntetőjogi/büntetési elméletének meg-
alapozó és áttekintő bemutatását célozza. Ezt a bemutatást több körülmény is
indokolja/indokolhatja. Először is Feuerbach büntetőjogi, büntetési felfogása,
életpályája fontosabb tudományos és szakmai állomásainak magyar nyelvű,
viszonylag átfogó feldolgozása lényegében hiányzik hazánkban. Feuerbach
büntetéselméletével való foglalkozás nem csupán azért lehet indokolt, mert
teóriájának ismerete (jog)történeti érdeklődést elégíthet ki. Úgy tűnik, arra is
alkalmas lehet, hogy a negatív generális prevenciók teóriát, illetve annak meg-
ítélését, fogytékosságait fel lehessen mutatni.

Módszerként elsősorban a forrásfeldolgozó áttekintést választottuk. Vagyis
igyekeztünk ragaszkodni Feuerbach munkássága meghatározóan fontos művei-
nek szövegéhez, gondolatmenetéhez. A hangsúly az ún. Revision-ja és a bünte-
tőjogi tankönyve büntetéselméletére, illetve törvényességi alapelvére helyező-
dött, de más kapcsolódó munkáit is érintjük.

Ha nincs is Feuerbach munkásságáról viszonylag átfogó magyar nyelvű fel-
dolgozás, azért a hazai büntetéselméleti munkák, büntetőjogi tankönyvek több-
nyire röviden érintették/érintik büntetéssel fenyegetési teóriáját, pszichológiai
kényszerelméletét.¹

---

¹ HELLER ERIK: *A büntetőjogi elméletek bírálata, bevezetésül a büntetés kiszabás elméletéhez.* (MTA) Budapest, 1924. 47–51. p.; HORVÁTH TIBOR: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 69–71. p.; KÁDÁR MIKLÓS – KÁLMÁN GYÖRGY: *A büntetőjog általános tanai.* KJK, Budapest, 1966. 652. p., ahol a szerzők mindösszesen egy kisebb bekezdés-
ben „foglalkoztak” Feuerbach tanításával; FÖLDVÁRI JÓZSEF: *A büntetés tana.* KJK, Budapest,
1970. 40. p.; Az újabb tankönyvi irodalomból lásd BÉKÉS IMRE (szerk.): *Büntetőjog Általános
Rész.* HVG-Orac, Budapest, 2002. 229–230. p. A hivatkozott rész szerzője TÓTH MIHÁLY.; NAGY
FERENC: *A magyar büntetőjog általános része.* 3. kiadás. Korona Kiadó, Budapest, 2004. 356. p.;
HORVÁTH TIBOR (szerk. és társszerző): *Magyar büntetőjog általános rész.* Complex, Budapest,
2007. 297–298. p.

Jelen összeállításunk egyik érdekessége lehet Gottfried Achenwall (1719-1772)² természetjogász tanainak lényegre törő felvillantása a tanulmány végén külön elhelyezett formában. Ezt a latin nyelven írt és mára már szinte teljesen elfeledett achenwalli tant lehetett/lehet tekinteni – Pufendorf mellett – Feuerbach büntetési felfogása egyik gyökereként (is).

Feuerbach életpályájáról – biográfiai háttér

Paul Johann Anselm von Feuerbach 1775. november 14-én a tübingiai Jena melletti Hainichen-ben született házasságon kívüli gyermekként, hallgatói kapcsolatból. Az apa a születése idején 20 éves volt, az anya pedig 24. A szülők később megkötött házassága boldogtalan volt és Feuerbach ifjú korszakát a szülők vitái, veszekedései, az apa agresszivitása és a tőle való félelem határozták meg. Mind az apai, mind az anyai ágon jogász családból származott. A Majna melletti Frankfurtban nőtt fel. Már 17 évesen 1792-ben filozófiát tanult Jenában, 1796-ban jogot. 1795-ben filozófiából és 1799-ben jogból promovált.³ Feuerbach az 1801. évi kiel kinevezéséig rendezetlen viszonyok között élt. 21 évesen egy házasságon kívüli gyermek apja lett. Csak amikor a második gyermeket várták, akkor 22 évesen házasodott, de nem tudta igazából, miként kellene a családdal viszonyulni.

Az a feuerbach-i kísérlet, hogy saját zárt büntetési teóriát alapozzon meg, jogi pályafutásának kezdetéig nyúlik vissza. Az első tömör, de világos ábrázolás az „Anti-Hobbes”⁴-ben található, amelyet 1797-ben írt és az azt követő évben jelent meg. Feuerbach akkoriban 22 éves volt. Kevéssel később keletkezett tanulmányát (az előszó datálása 1798. január 1.) a felségsértésről írta („Über den Hochverrat”); a teória alkalmazásának alapvonalai mutat egy speciális tényál-

² Achenwall nevének említése és munkásságának bemutatása egyáltalán nem szerepel a mérvadó német büntetőjog-történeti kiadványokban. Vö.: von BAR, CARL LUDWIG: *Geschichte des deutschen Strafrechts und der Strafrechtstheorien*. (1882) 2. Neudruck, Scientia Verlag, Aalen, 1992. XXIX.; SCHMIDT, EBERHARD: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. 3. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1965. 232–236. p.; RÜPING, H. – JEROUSCHEK, G.: *Grundriß der Strafrechtsgeschichte*. 4. Aufl. C. H. Beck, München, 2002., 5. Aufl. 2007. 153. p.

³ Feuerbach életpályájáról, munkásságáról lásd: Lüderssen, Klaus: Feuerbach, Paul Johann Anselm v. in.: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. HRG (Hrsg.: Erkler, A. – Kaufmann, E.) I. Band. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1971. 1118–1123. Spalte (hasáb); Kleinheyer, G. – Schröder, J.: *Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten*. 3. Aufl. C. F. Müller, Heidelberg, 1989. 82–87. p.; Blei, Hermann: *Strafrecht I. Allgemeiner Teil*. 18. Aufl. C. H. Beck, München, 1983. 16–17. p.; Rosbach, Oliver: *Strafrecht und Gesellschaft bei Anselm von Feuerbach*. Forum Historiae Iuris. <http://www.rewi.hu-berlin.de/FHI> vom 1. Dezember 2000.; Gropp, Walter: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. 3. Aufl., Springer, Berlin... 2005. 43. p.

⁴ FEUERBACH, P. J. ANSELM: *Anti-Hobbes oder Über die Grenzen der höchsten Gewalt und das Zwangsrecht der Bürger gegen den Oberherren*. Henning, Erfurt, 1798. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: Anti-Hobbes)

lás kapcsán. Az „Ist Sicherung Zweck der Strafe?” (1798) dolgozat a speciálprevenció tanának alapos magyarázatát adja. Feuerbach disszertációja (ő 1799 elején promovált) elvi felfogásának irányába halad/azt az utat egyengeti: büntetésekkel való fenyegetés általi generális prevenció. Végül az 1799/1800. évi kétkötetes „Revision”⁵ összefoglalás és rendszerbe dolgozza fel a „szétszór” anyagot.

1800-ban lett rendkívüli, s egy évvel később – fizetés nélküli – rendes professzor. Emellett a jenai esküdtbírószálon (Schüppenstuhl) is tevékenykedett. 1801-ben tette közzé büntetőjogi tankönyvének első kiadását,⁶ amely könyve fél évszázadon keresztül alapmunkának számított Németországban. Feuerbach számára a „Revision” és a büntetőjogi tankönyve együtt meghozta a „modern büntetőjog-tudomány megalapítója”, illetve „atyja” [Begründer (Vater) der modernen Strafrechtswissenschaft] hírnevet.

1801 végén Kielbe kapott meghívást, ezt 1804-ben a bajor egyetem, Landshut követte. Még a kieli időszakban „írta azon könyvet, amely fordulópontot jelentett mind a büntetőjog történetében, mind a szerző életében”.⁷ Ez a könyv a kleinschrodi büntető törvénykönyv tervezetének kritikája.⁸ A landshuti egyetemi oktató tevékenységét az egyetem akkori rektorával való összetűzését, illetve ennek is köszönhetően az idegösszeomlását követően feladta, majd megbízatást kapott a bajorországi igazságügyi minisztériumban (Justiz-Departement). Feuerbach nevéhez fűződik az 1806-ban hatályba lépett rendelkezés a kínzások eltörléséről. Ugyancsak Feuerbachot bízták meg a Bajor Királyság büntető törvénykönyvének az összeállításával.⁹ Ez a törvénykönyv a

⁵ FEUERBACH, P. J. ANSELM: *Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts in 2 Teilen*. Teil 1. Neudruck der Ausgabe Erfurt 1799. Scientia Verlag, Aalen, 1966. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: Revision)

FEUERBACH, P. J. ANSELM: *Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts in 2 Teilen*. Teil 2. Neudruck der Ausgabe, Chemnitz, 1800. Scientia Verlag, Aalen, 1966. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: Revision II.)

⁶ FEUERBACH, P. J. ANSELM: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*. (1. Aufl., 1801, 10. verb. Aufl. 1828, 14. Aufl., 1847. C. J. A. Mittermaier megjegyzéseivel). In.: Vormbaum, Th. (Hrsg.): *Strafrechtsdenker der Neuzeit*. Nomos, Baden-Baden, 1998. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: Lehrbuch)

⁷ RADBRUCH, GUSTAV: *Paul Johann Anselm Feuerbach. Ein Juristenleben*. 1934. 3. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 1969. 60. p.

⁸ FEUERBACH, P. J. ANSELM: *Kritik des Kleinschrodischen Entwurfs zu einem peinlichen Gesetzbuche für die Chur-Pfalz-Bayrischen Staaten*. Gießen, 1804. Az új hasonmás kiadása: Keip Verlag, Frankfurt/a.M. 1988. (A továbbiakban erre a műre rövidítéssel hivatkozom: Entwurf); Gallus Aloys Kleinschrod-nak (1762–1824) 1802-ből származik a törvénytervezete, amely új áramlatok hatását mutatta, amennyiben a szokásos és örökölt büntetéseket enyhíteni és a büntetőjog hatókörét korlátozni akarta. Feuerbach kritikája a tényállások és a büntetési rendelkezések nem megfelelő meghatározottsága ellen irányult. Vö: RÜPING, H. – JEROUSCHEK, G.: i. m. 2007. 93. p.

⁹ *Strafgesetzbuch für das Königreich Bayern*. A Feuerbach által szerkesztett 1813. évi Btk. a nullum crimen/nulla poena sine lege elvet bevezeti és az élen, az 1. cikkben helyezi el: „Aki tilalmazott cselekményt vagy mulasztást bűnösen okoz, amelyet a törvény valamely rosszal fe-

bűncselekmények pontos meghatározását adta, s a napóleoni francia Code Pénal (1810) mellett néhány évtizedig a büntetőjog modelljeként szolgált több európai ország számára.¹⁰ Feuerbach intenzív kodifikációs munkálatainak is eredményeként a bajor Btk. 1813-ban lépett hatályba.

A bajor Btk. hatályba lépését követően a Bambergben működő Fellebbviteli Bíróság második elnöke volt (1814-1817), később az Ansbach-ban működő Fellebbviteli Bíróság első elnöke lett (1817-1833). Feuerbach Ansbach-ban élt haláláig.

1821-ben tette közzé azt a művét, amelyben bírálta az esküdtbíróság működését. Úgy látta, hogy a titkosság nem egyeztethető össze az igazság szellemével, így a bírósági eljárások valamennyi fázisában a nyilvánosság bevonását szorgalmazta (*Betrachtungen über die Öffentlichkeit und Mündlichkeit der Gerechtkeitspflege*).¹¹

Gyakorlati tevékenységéből vett, a kriminálpszichológia kialakulására is hatással bíró jelentős eseteket (*Aktenmäßige Darstellung merkwürdiger Verbrechen*) 1828/29-ben publikálta. 1829 óta életereje elhagyta és 1833. május 29-én a Majna melletti Frankfurtba tartó utazás során halt meg.¹²

Feuerbach szakmai életpályája tehát három egymástól egyértelműen elválasztott fejezetbe tagolható. Az első az egyetemi tevékenysége (Jena, Kiel és Landshut) 1796-tól, az egyetemi tanulmányai kezdetétől egészen 1805-ig. A második a müncheni igazságügyi departement-bani tevékenysége 1814-ig. A harmadik a vezető bírói megbízatása és tevékenysége Bambergben és Ansbachban az 1833. évben bekövetkezett haláláig. A tudományos tevékenységének legrövidebb időszaka a leginkább és a legjobban kutatott. Ezen időszakban mindenekelőtt a nulla poena sine lege elve, továbbá büntetési felfogásának megfogalmazása és interpretációja áll a kutatás középpontjában. Megjegyzendő, hogy Feuerbach lényegesen hosszabb ideig volt minisztériumi alkalmazásban és vezető bíró, mint egyetemi oktató. A müncheni, a bambergi és az ansbachi időszak során a szakirodalmi produkciójának terjedelme és súlya nem áll a jenai, kiel és a landshuti időszak mögött.¹³

---

nyezetett, ezen törvényi rossznak, mint büntetésének alávetett.” A törvény ismeri a következő maximát is: bűnösség nélkül nincs büntetés (119. cikk). A pontosan körülírt és behatárolt tényállások és büntetési keretek szolgálnak a bírói önkény kizárására. Az arányossági elv végrehajtására példa a 157. cikk, amely a gyermekölésre kiiktatja a halálbüntetést, miután a felvilágosodás óta az elmélet és a gyakorlat egyaránt enyhébben értékelte a szülő nő pszichológiai helyzetét. Az 1813. évi Btk. számos más német és külhoni terület számára mintaként szolgált. Lásd: Rüping, H. – Jerouschek, G.: i. m. 2007. 93. p.

¹⁰ RÜPING, H. – JEROUSCHEK, G.: i. m. 2007. 93. p.; Vö.: *Britannica Hungarica Világenciklopédia* VI. kötet. 15. kiadás, 1996. 645. p.

¹¹ Vö.: SCHMIDT, E.: i. m. 232–236. p.

¹² SCHMIDT, E.: i. m. 234. p.

¹³ NAUCKE, WOLFGANG: *Paul Johann Anselm von Feuerbach. Zur 200. Wiederkehr seines Geburtstags am 14. November 1975. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)* 87 (1975) 864–865. p.

Feuerbach jogfelfogásáról

Az természetes és érthető, hogy különböző jogászok a XVIII. század végén a felvilágosodás és Kant hatása alatt álltak, s a természetjog problémáival foglalkoztak. Ez történt az ifjú Feuerbach esetében is. 1794-ben 19 éves korában keletkezett az az írása, amelynek a címe „A természet helyzetéről” (Ueber den Stand der Natur), s amelyben a természetjog problémáját elemezte a felvilágosodás perspektívájában, Rousseau és Kant szellemében. Feuerbach a természeti állapot ún. poétikai felfogását – Rousseau révén – szembeállította a természeti állapotnak mint a morális kötelezettség tárgyának kanti eszméjével.¹⁴

Feuerbach igazi természetjogi munkája 1796-ból származik, A természetjog kritikája ... címmel.¹⁵ Ebben az írásában olyan természetjogi tan kialakítását kísérelte meg, amelynek a tárgyát az erkölcsstan tárgyától el tudta és el akarta választani. Már az előszóban kifejtette, hogy az általánosan követett utat nem kívánja követni, nevezetesen a jognak erkölcsi törvényből történő levezetését nem tekintette a természetjog tudományának. Az ugyanis szerint nem nyújtja az ész teljes érvényű kielégítését, a problémák teljeskörű megoldása ezáltal nem lehetséges. A meglehetősen hosszú írásában sokat foglalkozott más természetjogi teóriák vizsgálatával. Feuerbach a természetjog forrásaként a gyakorlati ész funkcióját jelölte meg, amely a morális funkcióval ellentétben nem azt mondja, hogy „ezt kell” („du sollst”) vagy „ezt nem kell” („du sollst nicht”) tenni.

A jog lényeges ismérve az, hogy a jog „szabadság ész révén” („eine Freiheit durch Vernunft”). Feuerbach a jog következő definícióját fogalmazta meg: „Jog a kényszernek az ész révén meghatározott lehetősége; vagy a kényszernek az ész által meghatározott megengedettsége az erkölcsi törvény érdekében.”¹⁶

Ezt követően Feuerbach különbséget tett a morális és a nem morális cselekmények között. Az előbbieket olyanok, amelyeket maga az erkölcsi törvény pozitíve határoz meg, amire a cselekvő kötelezett. Az utóbbiak egyrészt az erkölcs-telenek, amelyek az erkölcsi törvénynek ellentmondanak, másrészt a szoros értelemben erkölcsön kívüli cselekmények, amelyek az erkölcsi törvénynek nem mondanak ellent, amelyek szabad cselekményeknek nevezhetők.¹⁷

A fenti különbségtétel azért fontos, mert az lehetőséget nyújt az ún. „külső jogok” („äußeren Rechte”) levezetésére. Ezzel kapcsolatban rögzíti Feuerbach, hogy a moralitás az értelmes lét legmagasabb célja, amely csak az erkölcsi törvény önkéntes követése révén érhető el. Ellenben az erkölcsstelen cselekménye-

¹⁴ CATTANEO, MARIO A.: *Die Idee des Naturrechts und der Menschenwürde bei Kant und Feuerbach*. in.: GRÖSCHNER, R. – HANEY, G. (Hrsg.): *Die Bedeutung P. J. A. Feuerbachs (1775–1833) für die Gegenwart*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2003. 9–10. p.

¹⁵ FEUERBACH, P. J. ANSELM: *Kritik des natürlichen Rechts als Propädeutik zu einer Wissenschaft der natürlichen Rechte*. Altona 1796 (Neudruck Hildesheim 1963) E munka egyes fontosabbnak tekinthető részeit idézi Cattaneo, M. A.: i. m.

¹⁶ idézi CATTANEO, M. A.: i. m. 11. p.

¹⁷ CATTANEO, M. A.: U.o.

ket szankciónak kell alávetni. Innen lehet eljutni a „külső jogok” fogalmának meghatározásához: „Külső jogok olyan jogok, amelyeknek az erkölcstelen cselekmények a tárgyük.” A külső jog fontossága abban áll, hogy a morál követése/teljesítése kikerüli a szankciótól való félelmet. Ezáltal Feuerbach a moralitás és a legalitás kanti értelemben vett megkülönböztetését megerősíti. Ha tehát az erkölcstelen cselekmények elkövetésétől távol tartjuk magunkat, úgy a moralitástól vezérelve cselekszünk és nem a megbüntetésétől való félelemből.¹⁸

A jognak a kényszer lehetőségével vagy jogosítványával történő összekapcsolása jól mutatja, hogy természetjogi perspektívában a jog fogalmának feldolgozása szubjektív jog, a jogot szubjektív értelemben érinti. Míg a középkori természetjogi tan a természeti jogot hangsúlyozta, addig a modernebb tan a született egyéni jogokat emelte ki. Feuerbach fenti munkájában tipikus természetjogi tan fejeződik ki, amelyet a felvilágosodás és a kanti kritizmus befolyásolt.¹⁹

A jog lényegének kérdése egyúttal a természetjognak a pozitív törvényi joghoz való viszonyának a kérdése is. A XVIII. század vége felé a tudomány és a gyakorlat képviselői a természetjog uralmának elismerésében közös nevezőre találtak a pozitív törvények fölött.

Feuerbach e tekintetben is a XIX. századi büntetőjogi nézetrendszer úttörője. Ugyanakkor a felfogása és helyzete ellentmondásosnak is látszik. Szokás őt „a természetjog atyjának” nevezni, mégis a neve a büntetőjog tudományának történetében épp azáltal vált híressé, hogy ő a pozitív jognak irányadó rangot/mérvadó tekintélyt szerzett. Feuerbach és a kortársai is eljutnak a természetjognak a pozitív törvényi joghoz való viszonya kérdéséhez a beszámítás (imputatio) és a büntetés(kiszabás) problematikáját tekintve. Feuerbach ezt a problematikát magának a büntetésnek a fogalmán keresztül helyezi előtérbe. Feuerbach a büntetés, a büntetés célja, büntetőjog, büntető törvény kifejezéseket a pozitív jog alap- és elemi fogalmainak nevezi, amelyek magának a törvényhozásnak vezető elveiként szolgálnak alapul. Ezeket a fogalmakat, elveket általában a pozitív törvényhozás „ősfogalmaiként” („Urbegriffe”) hangsúlyozza. „A pozitív fogalmak segítenek bennünket az általános, de pozitív forrásokból levezetendő elvek felkutatásánál, azok vezetőként szolgálnak, és egy harmonikus, a szisztematikus egység követelményét kielégítő kapcsolódását az egészhez és a részeihez lehetővé teszik.”²⁰

¹⁸ CATTANEO, M. A.: i. m. 12. p.

¹⁹ CATTANEO, M. A.: i. m. 12–13. p.

²⁰ Revision. XX. p.

Anti Hobbes

Feuerbach már Kantnak az Erkölcsök metafizikája (1797) előtt közzétett munkáiban, írásaiban – mindenekelőtt a szintén 1797. évi *Anti Hobbes*-ben – arra a kísérletre vállalkozik, hogy Kant filozófiájának alapján tiszta természetjogot (észjogot) fejtsen ki, amelyet nem erkölcsi törvény alapoz meg és ezáltal a moráltól is szigorúan elválasztva gondolja tudományként. Vagyis minden személy emberi joga a szabadságát kényszer révén megtartani a más személy erőszakával szemben. Ez a jogilag engedélyezett kényszer – mint törvénykényszer – Feuerbach számára mind a saját jogok megtartásának védelmét, mind az elvett dolog birtokának kényszerrel történő visszaszerzését vagy annak a pótlására való kényszerítést, mind a megelőző erőszakot jelenti a közelgő jogsértés („Beleidigung”) megakadályozása érdekében.²¹ Ellenben nem engedélyezett a gonosztevő javítása érdekében a fenytetés, mert az csak az „erkölcsiségre és kultúrára” illetékes gyámot illeti meg.²² A sértésektől történő biztonságba helyezés céljából előtte fenyegetni kell.²³ Ezen emberi jog gyakorlása egyrészt célszerű, mivel fenyegetés révén a rossztól való félelem a sértésre irányuló hajlandóságot felülmúlja és így a tettét megakadályozza.²⁴ Másrészt a joggyakorlás jogszerűen megengedett is, mert a pusztá fenyegetés más szabadságát semmilyen módon nem korlátozza.²⁵ Ezt a természeti büntetőjogot Feuerbach állami szerződésekben – pontosabban egyesülési, alávétési és alkotmány szerződésben – az állami hatóságra/felsőbbségre ruhazza át, amely a büntetéssel fenyegetéseket az általános szabadság biztosítása céljából kiterjesztheti.²⁶ Mégis a büntetést egyébiránt nem szabad speciálpreventív fenytítésként előírni. Azért sem, hogy a büntettest a jövőbeni bűncselekményektől visszatartsák, mert ez csak védekezés, de nem büntetés lenne.²⁷ Éppúgy nem szabad a büntetést mások elrettentésére alkalmazni, mivel ezáltal a megbüntettetett csak pusztá eszközként használnák fel. Így Feuerbach számára tulajdonképp a büntetés megalapozására/megindokolására maga a büntetés marad. Mégis élesen elválasztja – itt (is) lényegében Fichtét követve – a büntetéssel fenyegetést mint büntetési rosszat és a büntetés okozását. Az előbbi a fent említett okokból jogszerű, az utóbbi jogilag megengedett, ha a cselekményt, a tettét a fenyegetés tudatában követték el, ennél fogva a büntettest közvetve beleegyezett, majd a tényleges megbüntetés is célszerű, mivel a fenyegetés által hatásossá teszi azt.²⁸

²¹ *Anti Hobbes*. 202. s köv. p. idézi: Schild, Wolfgang: Die unterschiedliche Notwendigkeit des Strafens. Kritisches Jahrbuch der Philosophie (Jena) Beiheft 1. 1998. 90–91. p.

²² *Anti Hobbes*. 204. p. idézi: Schild, W.: i. m. 1998. 90–91. p.

²³ *Anti Hobbes*. 203. p. idézi: Schild, W.: i. m. 1998. 90–91. p.

²⁴ *Anti Hobbes*. 212–220. p. idézi: Schild, W.: i. m. 1998. 90–91. p.

²⁵ *Anti Hobbes*. 221. p. idézi: Schild, W.: i. m. 1998. 90–91. p.

²⁶ *Anti Hobbes*. 199. s köv. p., 300. p. idézi: Schild, W.: i. m. 1998. 90–91. p.

²⁷ *Anti Hobbes*. 205–207. p. idézi: Schild, W.: i. m. 1998. 90–91. p.

²⁸ *Anti Hobbes*. 223–226. p. idézi: Schild, W.: i. m. 1998. 90–91. p.

A büntetésről mint biztonsági eszközről

Feuerbachnak ez a munkája²⁹ gyakorlatilag Grolmannak 1799-ben Gießenben megjelent írására való reflektálás, amelyben a saját büntetőjogi rendszerének helyességét mutatja be, illetve vitatja Grolman álláspontját. Ebben az írásában Feuerbach a büntetőjog elméletének a sajátosságát abban látja, hogy a büntetés in concreto nem meghatározott büntettek elleni biztonsági eszköz, hanem egyáltalán a *lehetséges* bűncselekményekkel szembeni biztonsági eszköz mind a fenyegetés, mind a büntetés végrehajtása tekintetében. Ez a fenyegetés senkinek a szabadságát nem korlátozza és mindenkinek a fenyegetett jogellenes cselekményt magától mellőznie kell, abba kell hagynia. Azonban a tényleges jogsértés esetében ezen fenyegetés végrehajtása is jogszerű. A jogszerűség először is a tettesnek a büntetésbe történő jogilag szükséges beleegyezésére alapozódik. Hiszen a büntetés a törvényben a cselekmény feltételeként kihirdetett.³⁰

Ezt követően lényeges, szinte ellenkező fordulattal Feuerbach kijelenti: az a jog, hogy a fenyegetett büntetést alkalmazák, nem a büntetettnek a büntetésbe való tényleges beleegyezésén alapul, hanem a büntetett oldaláról azon a jogi szükségességen (jogi kötelezettségen), hogy ő magát a büntetésnek alávesse.³¹ Továbbá a szabadság fenntartása végett történik a büntetéssel fenyegetés és a végrehajtás is. Hiszen a végrehajtás azért történik, hogy a fenyegetést hatásossá tegye. A fenyegetés pedig azért történik, hogy a jogsértésektől elrettentsen.³²

A büntetés fogalma, mi a polgári büntetés?

Ezt a kérdést veti fel Feuerbach a „Revision” elején (és magyarázatként kvázi lábjegyzetben hozzáfűzi, hogy a polgári büntetésről nem a „kriminál”-büntetés ellentétéként, hanem a morális és más büntetések ellentétéként van szó).³³ A kérdésre közvetlen válasz adható, ugyanis a polgári büntetésnek általában büntetésnek kell lennie. Vagy pontosabban a polgári büntetés fogalmát mindazon ismérvek kell, hogy megillessék, amelyek a büntetés általános fogalmához kapcsolódnak. Ezáltal a vizsgálódáshoz vezető első út megnyílik. Amennyiben tudni szeretnénk, miért polgári, vagyis állami büntetésről van szó, úgy először is a büntetés fogalmát kell meghatározni. Ezzel a megjegyzéssel Feuerbach olyan kiindulópontot rögzít, ami a további dedukció számára nagy jelentőségű. A büntetés fogalmának körülírásakor Feuerbach a nyelvhasználatból indul ki,

²⁹ FEUERBACH, P. J. ANSELM: *Über die Strafe als Sicherungsmittel vor künftigen Beleidigungen des Verbrechers* (1800) in: *Strafrechtsdenker der Neuzeit*. (Hrsg.: Vormbaum, Th.) Nomos, Baden-Baden, 1998. 308–326. p.

³⁰ *Über die Strafe*. i. m. 317. p.

³¹ *Über die Strafe*. i. m. 319. p.

³² *Über die Strafe*. i. m. 324. p.

³³ *Revision* I. p.

hiszen – így érvel – a büntetés szó jelentését csak a közös értelem határozhatja meg, de nem a tudományos használata. A büntetés kifejezésére gondolván adódik a meghatározás, hogy a „büntetés voltaképpen rosszat jelent, amelyet az elkövetett törvényellenes cselekményekért és pusztán ezért akarnak a szubjektumnak okozni: *malum passionis ob malum actionis*.”³⁴ Ezt a mondatot Feuerbach meggyőződéssel fejtette ki, és nem hagy kétséget: a büntetés fogalma szükségképp egy múlt időbe eső jogellenes cselekményt feltételez és különben semmit. Miként a jutalom a jóra, úgy következik a büntetés a rossz cselekményre. Tudatunk azt mondatja nekünk, hogy a büntetett megérdemli a büntetést és ezzel a tudat kifejezi a tökéletes igazolást ezen büntetésre, amely a múltbeli törvénysértő cselekményre következett. De ha ez a büntetés egyedüli és helyes fogalma, úgy következik az első rögzítendő eredmény: a polgári büntetésnek mint a büntetés egyik nemének az alapja/indoka „csupán az elkövetett cselekményben kellene, hogy legyen”.³⁵

Átmenet a büntetés fogalmától a jogigazolásig

Kardinális kérdés, honnan veszi az állam a jogot, hogy rosszat okozzon, ami ezen fogalomnak megfelel. További kérdés, hogy ez a fogalom rendelkezik-e „jogi realitással”.³⁶

A büntetés fogalma és ezzel a polgári büntetés fogalma Feuerbach szerint a nyelvhasználat alapján határozható meg, sőt a fogalom ezen az úton pontosan körülírt, azonban az oly jellegzetes büntetés „realitásáról” semmit sem tartalmaz. Ha ugyanis azt feltételeznénk, hogy a tettet pusztán azért büntetnék, mert ő bizonyos módon cselekedett, az értelmetlen és kegyetlen lenne. Ezzel a megállapítással Feuerbach a gondolatmenetében lényeges fordulatot hajt végre. Hiszen neki most levezetni/következtetni kell: a büntetés fogalma csupán azt szolgálhatja, hogy a tárgyat, amit vizsgálni kell, pontosan körvonalazza; és a feladat ekkor az, hogy a jog alapját megtaláljuk. Azonban az embernek pusztán amiatt rosszat okozni, mert ő cselekményt követett el, mindez nem elégséges magyarázat, hanem feljogosítást, „magasabb jogalapot” kell keresni a büntetéshez, mint a cselekmény önmagában.

De hol van ezen magasabb jogalap? A nyelvhasználat bennünket erről nem világosít fel, hiszen nem fogalmakról, hanem jogokról van szó. Innen – gondolja Feuerbach – az államnak a természetére vonatkozó választ kell adni. Ez a mondata pontosan kijelöli a problémát. Mi a polgári büntetés? Ezen bizonytalan

³⁴ Revision. 5. p.

³⁵ Revision. 24.p.: „die bürgerliche Strafe bloß in der begangenen Handlung ihren Grund haben mußte”

³⁶ Revision. 4. p.

kérdés határozottra vált: miként magyarázható az állam lényegéből, hogy rossz-
 szat csak az elkövetett cselekményért akarnak okozni?³⁷

Morális és jogi büntethetőség

Ezen a helyen Feuerbach a morális büntetés bemutatását tekinti át. Ez az eljárás először is zavaró, mivel az új fogalmat hirtelen és a gondolatmenetbe való átvezetés nélkül vezeti be: „A büntetés első neme, amit mi büntetés alatt egyáltalán érthetünk, az a morális büntetés”.³⁸ Azonban ezután bizonyosodik be, hogy a morális büntetésre vonatkozó fejtegetések a tulajdonképpeni pszichológiai kényszerelmélet felépítésének az alapját alkotják. Ez a következő módon történik. A morális büntetésben Feuerbach mindazon ismérveket megtalálja, amelyek a büntetés fogalma szempontjából egyáltalán lényegesek. Hiszen a rossz okozásának alapja csupán kötelességsértés, immoralitás/erkölcstelenség. A büntetést a tettesnek azért okozzák, mert a tettes az erény/erkölcsösség törvényeit nem tartotta be, amikor neki azt/azokat betartani kellett volna.³⁹ Azon elv keresése során, ami a morális büntetés lényegét magyarázza, Feuerbach „az ész szükséges eszméjét” („eine nothwendige Idee der Vernunft”) találja.⁴⁰

Ez az eszme megkívánja, hogy a boldogságnak a kötelességteljesítéssel; a rossz okozásának a kötelességellenességgel (immoralitás) harmóniában kellene állnia. Egy olyan világ, amely ezen elv alapján berendezett, megpróbálja a morális büntetést előtérbe helyezni. Ebből Feuerbach arra következtet, hogy a tárgy, amelyet a morális büntetés átfog, nem a tulajdonképpeni cselekmény, hanem az erkölcsi beállítódás. Hiszen az alapelv, amelyen a rossz okozása nyugszik, a morálhoz tartozik. Ott azonban az ember nem a tette, illetve külsődleges ismérvek alapján, hanem az erkölcsi beállítódása/tartása szerint ítéltetik meg. Ezáltal Feuerbach számára az eredmény világos: a morális büntetés, a szó igazi értelmében olyan büntetés, amely az állam által nem rendelhető el. Az állam nem morális, hanem jogi bíró, ő nem az erkölcsi beállítódás, hanem a cselekmények bírója. Ő nem az iránt érdeklődik, mi a morális, hanem azután, hogy mi a jogilag helyes.⁴¹ Morális és a jogi természet ellentétes, a morális bírója csak az immoralitást, az állam pedig csupán a jogellenes cselekményt büntetheti. Nem az a kérdés, mi a morális, hanem hogy mi a jogilag helyes. Az utóbbi azonban egyedül és kizárólag a cselekménnyel való külső összhang vagy összhang hiánya szerint (és nem az erkölcsi beállítódás), az igazságosság elve alapján ítélandó meg. Mindenki szabadságának mindenki szabadságával kell fennállnia, és ezen jog gyakorlása a másik ember szabadságra vonatkozó jogát nem

³⁷ Revision. 24. p.

³⁸ Revision. 24. p.

³⁹ Revision. 24. p.

⁴⁰ Revision. 25. p.

⁴¹ Revision. 34. p.

csorbíthatja. „A jogi rend abban áll, hogy az ember tényleges állapota a szabadság ezen szükséges törvényének nem mond ellent.”⁴² A morális büntetés fogalma alapján jut Feuerbach a jog és a morál különválasztásához. Jogilag csak a „külső” cselekmény büntetendő.

A pszichológiai kényszerelmélethez vezető átmenet

Feuerbach különbséget tesz morális és jogi büntetés között. Szenvedélyesen a morális büntetés ellen fordul, mert azt érületi és nem – miként a joginak kell lennie – tett-büntetésnek tekinti. Ehelyütt Feuerbach Kantra hivatkozik és szavai értelmet kapnak.⁴³ Ő is tagadja – ahogy pontosan Kant – a morális megtorlás elvét, mint büntetési elvet, mert – miként pontosan Kant – egy cselekmény külső ismérvei csupán jogiak vagy nem jogiak lehetnek. De – és ez egy egészen lényeges „de” – ez a különbségtétel és Kantra hivatkozás Feuerbachot nem indítja annak vizsgálatára, hogy vajon – mint polgári büntetés mellett lehetetlen az abszolút morális büntetés – nem adódhat-e abszolút, jogilag külső büntetés, úgy miként azt Kant a kategorikus imperativusból indokolta. Ennek az útnak Feuerbach nem vág neki. De felismeri, hogy ha ő ezt nem teszi, bizonyítási eljárása véget ér. Az a felfogás, amit Feuerbach problémaként vetett fel, kétségtelenül az abszolút teória felfogása. A morális büntetés fogalma ezen felfogásnak felel meg, de az állam morális büntetéseket nem rendelhet el. Egy másik lehetőséget az abszolút teória indoklására (miként Kant abszolút jogi büntetethetőségként) Feuerbach nem lát.

„Lehet-e a kötelességellenességen kívül, összekapcsolva a boldogságra méltatlanság eszméjével, egy másik ok/alap is, ami magát az elkövetett cselekményt a büntetési rossz elegendő okává teszi? Ha büntetést valóban az elkövetett cselekményért akarva kell okozni (és a kötelezettség megsértése a polgári büntetésnek nem lehet oka/alapja), úgy nem lenne a malum/rossz, amit mégis a büntettesnek a bűncselekményéért okozni akarnánk, valami más, mint bosszú? Hiszen bosszú egy értelmes lény védelme miatt okozott rossz, jogi cél nélkül? Aki bosszút áll, fájdalmat okoz, korlátozza más szabadságát.”⁴⁴

Szükségképpen a következő kérdés: „De ezzel nem bizonyítottuk-e a polgári büntetés lehetetlenségét a szónak abban az értelmében, amelyet mi magunk adtunk neki?”⁴⁵ Ha Feuerbach erre nem egy világos „igen”-nel (doch) akar válaszolni, úgy az eddigi előfeltételeit fel kell adnia. És ezt teszi. Olyan megjegyzéseket fogad el ismét, mint amelyeket a büntetés jogigazolása fogalmához való átmenet során tett. Ott arról volt szó, hogy kegyetlen lenne, a büntettesnek csak

⁴² Revision. 26. p.

⁴³ Revision. 35. p.

⁴⁴ Revision. 36–37. p.

⁴⁵ Revision. 36. p.

a cselekményért rosszat akarni okozni, kellene egy magasabb feljogosítási alap ennek bizonyítására. Ezen magasabb feljogosítási alapot most Feuerbach a jogalappal azonosnak tételezi és azt a büntetés értelmes szándékában találja meg, ami – jogi célnak is nevezi – csak az államnak a büntetésekkel szembeni biztonságában állhat. „Hogy egy jogalappban, éspedig a biztonság jogában kellene megtalálni a polgári büntetés alapját, tökéletesen bizonyos.”⁴⁶ Ezzel a gondolatmenet egy egészen más szintre/síkra emelkedik, új kezdetet vesz. Hiszen most az a jogalap realitása, hogy a biztonsági jog realitását bizonyítsa. Ez csak – itt Feuerbach következetesen visszanyúl a korábban alkotott előfeltételekre – az állam természetének közelebbi körülírásával történhet. A kérdés, miként magyarázható az állam lényegéből, hogy rosszat csak az elkövetett cselekményért lehet akarni okozni? Elnyomja a problémát: miként vezethető le a biztonsági jog a büntetés alapjaként az állam felfogásából?

A legfelső jogi törvény és az államfogalom levezetése

Az erre vonatkozó válasznak az állam fogalma pontos meghatározásából kell adódnia. Ezt Feuerbach a következő megfontolás révén nyeri. A vizsgálatot módszerbeli megjegyzéssel nyitja. Az állam lényegét két úton lehet megállapítani: vagy a történelemre és tapasztalatra hagyatkozunk, vagy a tiszta észre. Az előbbi esetben az eredmény az lenne, ez és az *van*; az utóbbiban ez és az az állam célja *kell* legyen. És épp az utóbbit kívánjuk tudni. Következésképpen az állam lényege csak „a tiszta ész útján” kereshető.⁴⁷

További átmenet nélkül magyarázza Feuerbach az azután következő mondatot az igazságosság utolsó törvényének: „egy értelmes lény szabadságának gyakorlása nem mondhat ellen egy másik értelmes lény szabadsága gyakorlásának.”⁴⁸ Feuerbach nem egyértelműen állapítja meg, amit ő ebben az összefüggésben szabadság alatt érteni akar.

⁴⁶ *Revision*. 38. p.: „Daß in einem Rechtsgrunde, und zwar in dem Recht der Sicherung, die bürgerliche Strafe ihren Grund haben müsse, ist vollkommen gewiß.”

⁴⁷ *Anti-Hobbes*. 13. p. idézi NAUCKE, WOLFGANG: *Kant und die psychologische Zwangstheorie Feuerbachs*. Kieler Rechtswissenschaftliche Abhandlungen. Nr. 3. Hansischer Gildenverlag, Hamburg, 1962. 45. p.; Feuerbach államfogalmához vezető további fejtegetések lényegében az Anti-Hobbes-ben található gondolatmenetet követik. Bár ez az írás két évvel korábban lezárult, mint a *Revision* első kötete. Azonban nincs kétség, az Anti-Hobbes államfogalmát a *Revision* büntetőjogi fejtegetései keretében fel lehet használni. A *Revision*-ban ugyanis Feuerbach kevés gondot fordít az államfogalomra. Az a formula, amit ott bevezetett, egész egyértelműen az Anti-Hobbes-béli levezetésre utal vissza. Vö.: *Revision*. 31., 39. p.

⁴⁸ *Anti-Hobbes*. 13. s. köv. p. idézi NAUCKE, W.: 1962. i. m. 45. p.; Ezen mondat más fogalmazására: *Revision*. 26. p.: „Mindenki számára a legfőbb elv., hogy mindenki szabadsága mindenki szabadságával úgy áll fenn, hogy mindenki a jogának szabad gyakorlásával rendelkezik, és senki más jogait nem csorbitja.”

Belső vagy külső szabadság? A probléma megoldása viszonylag nem nehéz. Az Anti-Hobbes-ben is néhány helyen a szabadság mindkét kifejezését (belső-külső szabadság) nem elválasztva jelöli meg, de mégis világos, hogy szabadság az igazságosság utolsó törvényében nem más lehet, mint külső szabadság, egy szféra, amelyben az ember cselekedni tud és cselekednie szabad, anélkül, hogy őt mások akadályozzák. Hiszen a megnevezett elv semmi többet nem határoz meg, mint a cselekmények jogi lehetőségét, de a „jogi” fogalom megítélése Feuerbach szerint csak a tevékenység külső képétől függ.⁴⁹

Ameddig a szabadság terjed, addig terjed a jog. Ebből következik, hogy Feuerbach a szabadságot és a jogot egészében szinonim használja és hogy a „szabadságtörvényt” és a „jogi törvényt” is legfőbb elvnek nevezi.

Egy értelmes lény szabadságának gyakorlása nem mondhat ellent egy másik értelmes lény szabadsága gyakorlásának, ez Feuerbach számára nem mást jelent, mint hogy egy ember egy másikat jogai gyakorlásában nem korlátozhat. Konkrétabban az egyik ember a másikat képességeinek gyakorlásában és kifejeződésében nem zavarhatja, egzisztenciáját, életlehetőségét egyáltalán nem csorbíthatja; őt becsületében nem sértheti.

A szabadság ebben az értelemben valójában az emberi méltóságot jelenti.⁵⁰

A szabadság megtartása innen nézve emberi kötelesség. Ha a szabadság megtartása csak meghatározott helyzetben lehetséges, ha a szabadság csak meghatározott helyzetben biztosított, úgy az ember számára kötelesség ezen helyzetet keresni és létesíteni. E követelményből vezeti le Feuerbach tömören és világosan az állam fogalmát.

Röviden foglalkozik az ember természeti állapotával. Ezt – Feuerbach felfogása szerint – teljeskörű külső törvénynélküliség jellemzi. Itt a támadásoktól senki sem biztosított, mivel mindenki saját magára és erőire/képességeire bízta magát. Következésképp a természeti állapotban („statu naturalis”) a szabadság nem állandó/fennálló, tehát kötelezettség a természeti állapotból kitalálni és embertől emberig rendezett viszonyban élni. Ugyanis ezen rendezett viszony, amit polgári társadalomnak vagy államnak is neveznek, garantálja a jogot és a szabadságot. Az emberek egymás közötti kapcsolataiban a rend azáltal biztosított, hogy a több erő egyesül és így olyan berendezkedést teremtenek, amelyben mindenki számára lehetetlen a jogok sértése, amelyben a jog túlerővel rendelkezik a jogtalanság ellen. Az államfogalom átfogó meghatározására Feuerbach nem talál alkalmasabbat, mint Rousseau mondatát: Az állam az egyesülés azon módja, amely egész együttes/közös hatalommal/erővel az egyesülés minden egyes tagjának személyét és javait védi és óvja.⁵¹ Ebből fáradtság nélkül kiol-

⁴⁹ Vö: NAUCKE, W.: 1962. i. m. 45–46. p.

⁵⁰ Vö: NAUCKE, W.: 1962. i. m. 46. p.

⁵¹ *Anti-Hobbes*, 20. p. idézi: NAUCKE, W.: i. m. 1962. 47. p.; Ez a Contrat social-ból származik (I. Könyv. 6. Fejezet) Lásd: ROUSSEAU, JEAN-JACQUES: *A társadalmi szerződésről*. in.: *Értekezések és filozófiai levelek*. Magyar Helikon, Budapest, 1978. 478. p. „a köz egész erejével védi és oltalmazza minden tagjának személyét és vagyonát”

vasható az állam célja. Ha a természeti állapot és a polgári társadalom szembeállítására úgy történik, hogy az utóbbi „az összpolgár minden joga védelmének a szükséges feltétele, úgy az állam célja épp ezen jogok védelme kell legyen és garancia arra, hogy mindenki a jogait teljeskörűen gyakorolhatja és a sértésektől biztosított; vagy – ami ugyanazt jelenti – az állam célja a szabadság védelme.”⁵²

Azonban ez nem elég. A jogok védelme az állam elsődleges, lehet mondani, jogi célja. Ha azt egyszer elérték, úgy kibontakozik a polgári társadalom igazi, belső lényege. Azután az embernek lehetővé teszi a boldogság utáni törekvést és a megszerzett boldogság élvezetét, a nyugalmat és képességeinek zavartalan művelését és gyarapítását; a kötelezettségek önkéntes teljesítése révén mindig emberibbé és istenibbé válást...⁵³

Feuerbach büntetéselméletének „kiindulópontja” és meghatározó sarokköve az államfelfogása, amelyet a büntetőjogi tankönyvében (is) összefoglalt. „Az egyes erőknél és akaratnál az egyesülés mindenki kölcsönös szabadságának biztosítása érdekében alapozza meg a polgári társadalmat. A közösségi akaratnak történő alávetés és a szervezett polgári társadalom szerveződése révén létesült az állam. Célja a jogállapot megteremtése, azaz az embereknek a jog törvénye szerinti együttes fennmaradása. Mindennemű jogsértés ellentmond az állami célnak, ennél fogva teljességgel szükséges, hogy az államban jogsértések egyáltalán ne történhessenek. Az állam tehát jogosult és kötelezett olyan intézmények létesítésére, ami által a jogsértések elkövetése lehetetlenné válik. Az állam követelt intézményeinek szükségképp kényszerintézményeknek kell lenniük. Először is ide tartozik az állam fizikai kényszere. A fizikai kényszer azonban a jogsértések megakadályozásához nem elegendő...”⁵⁴

A pszichológiai kényszer szükségessége az államban

A szabadság és a jog sértései – amelyet az állam vázolt természete eredményez – a polgári egyesülés lényegével ellentmondásban állnak. Ennél fogva szükséges, hogy az államban sértések egyáltalán ne történjenek. Így az államban lényegi feladat olyan eszközt/módot kitalálni, amely révén a bűncselekmények megelőzhetők/megakadályozhatók. A választás nem oly nehéz, hiszen csak két eszköz/mód van erre a célra: fizikai és pszichikai behatás a lehetséges tettesre. Az első gyakorlatilag kivitelezhetetlen/nem végrehajtható, hiszen minden ember

⁵² Revision. 39. p. és *Anti-Hobbes* 21., 23., 25. p. idézi NAUCKE, W.: i. m. 1962. 47. p.

⁵³ *Anti-Hobbes*. 47. p. idézi NAUCKE, W.: i. m. 1962. 47. p.

⁵⁴ *Lehrbuch*. 10–11. §. in: VORMBAUM, TH. (Hrsg.): *Strafrechtsdenker der Neuzeit*. Nomos, Baden-Baden, 1998. 331–333. p.; Feuerbach államfelfogásáról lásd továbbá NAUCKE, WOLFGANG: *Fragen an Feuerbachs Staatsbegriff*. in: GRÖSCHNER, R. – HANEY, G. (Hrsg.): *Die Bedeutung P. J. A. Feuerbachs (1775–1833) für die Gegenwart*. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 2003. 41–48. p.

válhat sértővé, de az állam mégsem verhet láncra minden polgárt azért, hogy ezáltal jogi polgárként rendelkezessen.⁵⁵

Így a kívánt siker érdekében nem marad más hátra, minthogy a lehetséges tettet pszichológiailag kell lehetetlenné tenni jogellenes cselekmények elkövetésére. Ez kényszerítő rossz, azaz, jogsértés esetére büntetés fenyegetése révén történik. Hogy az ezen jellegű pszichológiai befolyásolás a tételezett cél, a generális prevenció elérésére hatásos/hatékony eszköz, ezt Feuerbach sok helyütt igyekezett magyarázni. A bizonyítási eljárás egyes részletei elhagyhatóak, azok a büntetési teória további kiépítésére nincsenek hatással. Feuerbach alap gondolata a következő: minden cselekménynek, a bűncselekménynek is a keletkezési alapja az érzékelhetőségben, az érzéki jellegben van. Az igény és azon kedvetlenség (Unlust), hogy az igény még nem kielégített, cselekményre ösztönöz. Ezen cselekményre indító érzéki mozgatóerőt meg kell szüntetni, ami csak egy másik erőteljesebb érzéki mozgatóerővel történhet. Az eszköz/mód, ami egy bűncselekményre elhatározott/elszánt emberben erőteljesebb érzéki mozgatóerőt hív elő, az a büntetéssel fenyegetés. Ez a fenyegetés ugyanis fájdalom elképzelését okozza, ami a szándékolt tettel szükségképp összekapcsolt. És ha a fenyegetett büntetés elég szigorú, úgy az abból következő fájdalomra vonatkozó elképzelés elég nagy azért, hogy emellett a tetre ösztönző erő kielégítetlenségéből származó kedvetlenség csekélynek tűnhesen. Akkor a fájdalomtól való félelem túlsúlyban van, ami a jogellenes kívánságot/óhajt megszünteti. A tervezett sértés elmarad.⁵⁶

Nagyon tömören foglalja ezt az eredményt Feuerbach a következő mondatba: A büntetéssel fenyegetés a lehetséges büntetett távoltartja a jogsértés elkövetésétől a fenyegetett rossz végrehajtásától való félelem révén.⁵⁷

A pszichológiai kényszer jogigazolása és célja

Ezzel mit ér el a büntetési teória számára? Most már helytálló, hogy a büntetéssel fenyegetés hatásos eszköz/mód az állam fenn/megtartásához és célja garantálásához. De nem válaszolja meg azt a kérdést, amelyből a vizsgálat kiindul: a biztonsági jog, mint a büntetés alapja az állam természetéből miként magyarázható?

A kérdés közelebbi meghatározása az, hogy a biztonsági jog praktikus okokból nem a büntetésben, hanem csak a büntetéssel fenyegetésben mutakozhat. A probléma nyitott marad: a biztonsági jog miként lehet a büntetéssel fenyegetés alapja/oka? A megoldásnál Feuerbach két különböző pontból indul ki, két gon-

⁵⁵ Revision. 40. p.

⁵⁶ Összefoglalás erről: Revision. 43. p.; Lehrbuch. 13–14. §, 332. p.; Anti-Hobbes. 213. p.: „A halál a legnagyobb rossz és az elrettentő büntetés.” idézi NAUCKE, W.: i. m. 1962. 49. p.

⁵⁷ Idézi NAUCKE, W.: i. m. 1962. 49. p.

dolatmenetet alakít ki, amelyek függetlenül egymás mellett futnak és mindegyik a büntetési rosszal való fenyegetést igazolja.

Az első kapcsolódási pont a büntetéssel fenyegetés jogszerűségének bizonyítására kézenfekvő: a büntetés fogalmától a pszichológiai kényszerig tartó átmenetből adódik. Az államnak a jogsértéseket meg kell akadályoznia; e célból pszichológiailag kell a polgárookra hatnia. Az következik a tételből: aki a célt akarja, akarja az eszközt.⁵⁸

De mivel az állam a célját nem csak akarja, hanem az elérésére kötelezett, úgy végsősoron ez azt jelenti: ha az állam jogokat kell védjen, úgy joga kell legyen minden olyan eszközhöz, amelyek ezen célt szolgálják, tehát a pszichológiai kényszerhez is. Feuerbach végső formulája erre a levezetésre: az állam, a közjó („das öffentliche Wohl”) az a pont, amely egyedül irányadó a büntettes vizsgálatánál és megbüntetésénél.⁵⁹

A jogi büntetést az államban a külső jogok megőrzése alapozza meg. Minden büntető hatalom elismert alapja az állami cél megtartásának szükségességében nyugszik. Valamennyi relatív büntetési teória vezérgondolatának világosabb körülírását nehezen lehetne találni. A büntetéssel fenyegetés jogszerűsége második bizonyítékához a következő megfontolás vezet: az embernek joga van a testi sérthetetlenségre, képességei szabad gyakorlására, röviden jogai vannak mint személynek. Ezzel a fizikai rosszal fenyegetés nem áll ellentmondásban? Hogy a válasz nem legyen, nem szorul bizonyítékra, hiszen fenyegetéssel senkinek a jogait nem sértik, mert a rossz, a fenyegetés csak a jogok megsértésének esetére vonatkozik.⁶⁰ Ezáltal az államnak a büntetéssel fenyegetéshez azért is joga van, mert ezáltal senki szabadságát nem csorbítja...

A pszichológiai kényszer vitájából adódik, hogy a büntetéssel fenyegetés célja az állam bűncselekménytől való védelmének biztosítása (generális prevenció).

A jogigazolás és a büntetésokozás célja

Arra a kérdésre, mi a leghatékonyabb eszköz az állami cél garantálására, Feuerbach válasza: a pszichológiai kényszer, tehát nem a büntetés okozása általi kényszer. Ezen megkülönböztetésnek, amit Feuerbach ismételten hangsúlyoz, jelentős következménye van. Hiszen a büntetési teória megindokolása így szükségképp két részre tagolódik: a büntetéssel fenyegetés jogigazolására és a büntetés végrehajtása jogigazolására. Csak a kettő együtt fejezi ki a rendszert. Feuerbach büntetés-végrehajtási fejtegetései ugyancsak két sínen mozognak, miként a büntetéssel fenyegetésé. Csupán egyes helyeken és alkalomként utal arra, hogy a végrehajtás – miként a fenyegetés – alapja az állam biztonsági jo-

⁵⁸ *Anti-Hobbes*. 24. p. idézi: NAUCKE, W.: i. m. 1962. 51. p.

⁵⁹ *Revision*. XXV–XXVI.

⁶⁰ *Revision*. 49. p.

gában van. De a gondolatot nem követi oly messze, hogy neki döntő jelentőséget tulajdonítson. A bizonyításvezetés súlypontját egy egészen más fogalomra helyezi, a büntetettnek a büntetésbe való beleegyezésébe.

Ezen beleegyezésre mint a büntetésokozás alapjára/indokára Feuerbachnál nem található leírás.⁶¹ A pszichológiai kényszerre vonatkozó első közleményeiben a beleegyezés a büntetettnek a büntetéshez valóságosan adott hozzájárulásaként jelenik meg. „Mivel a fenyegetett a rosszat ismeri, amit a cselekmény elkövetésére előírtak, úgy ő a jogsértése révén a rossz okozásába beleegyezik. Ennek épp ezen okból van meg a jog a büntetés végrehajtására, amelyből jogom van egy megszűnő érvényes szerződés teljesítését követelni”,⁶² vagy még világosabban: „A cselekmény megbüntetésének joga a büntetettnek a rosszba való beleegyezésén alapul, amit ő a cselekmény révén nyilvánít ki.”⁶³

De hamarosan Feuerbach feladja ezt a konkrét elképzelést és a beleegyezést „jogilag szükségesnek” nyilvánítja. A Revisionban megkísérli ezen kifejezés értelmét pontosabban körülírni, mégis ezzel kritikusi nem hallgattak el.

Feuerbach ugyanis indítatva érzi magát, hogy e tárgyhöz újból és elvi síkon a Revision függelékében („Anhang”) nyúljon. Ott kijelenti: a szavak határozatlanságában rejlik az, hogy az általa írt beleegyezést mint a jogsértő tényleges akarattnyilatkozatát fogta fel.⁶⁴

Tulajdonképpen véleményeként jelöli a következő érvet. A büntetés okozásának a joga a büntetett oldaláról a jogi szükségességen alapul (jogi kötelezettség), azaz kötelező magát a büntetésnek alávetni. De hogyan magyarázza ezt a jogi szükségességet? Feuerbach választ nem talál körmönfont fejtegetések nélkül. A számomra vitathatatlanul fennálló jog, másoktól jogellenes cselekmények mellőzését követelni, a szabad rendelkezésem körébe tartozik. Ezáltal azt tehetem, amit akarok, tehát az is jogom tartalmilag azt valamiképp módosítani vagy kiegészíteni, például azáltal, hogy én valamit (fizikai rosszat) megállapítok és meghatározok. Ezen valaminek az ellen kellene hatni, ami a jogomat sérti. A valami (fizikai rossz) a jogom feltétele és mindenki neki alávetett, ha az előfeltételei fennállnak. Ez a tétel közvetlenül a jogomból folyik a feltétel megszabására.⁶⁵

Miként a személyes jogommal, pontosan ugyanaz történik a büntetőjoggal. Az államnak jogosultsága van követelni, hogy a jogsértések elmaradjanak, tehát szabad az ilyen cselekményeket büntetéssel fenyegetni. Mindkét jog csak egy jog; miként az állam bűncselekmények mellőzését követelheti, úgy a feltétel teljesülését (beleegyezést a büntetésbe) is követelheti, ha a bűncselekmény mégis megvalósul. A büntetett oldaláról nézve ez azt jelenti, hogy abból az okból, amely alapján ő jogilag kötelezett bűncselekményt nem elkövetni, épp

⁶¹ Vö: NAUCKE, W.: i. m. 1962. 51. p.

⁶² *Anti-Hobbes*. idézi NAUCKE, W.: i. m. 1962. 51. p.

⁶³ *Hochverrat* 33. idézi NAUCKE, W.: i. m. 1962. 51. p.

⁶⁴ *Revision*. Anhang, 97. p.

⁶⁵ vö: NAUCKE, W.: i. m. 1962. 52. p.

ezen ok alapján ő jogilag kötelezett magát büntetésnek alávetni, ha ez a magatartására előírt. Vagy negatív kifejezve, nincs joga a büntetésnek ellenszegülni. Ezáltal egyúttal, bebizonyosodott, hogy a büntetési rossz végrehajtását az elítéltnak nincs joga megghiúsítani, miként a büntetéssel fenyegetést. Ennyiben a büntetés a végrehajtás jogalapja. És a célja? Az közvetlenül a büntetéssel fenyegetés és a büntetés-végrehajtás viszonyából adódik. A fenyegetés a rá következő végrehajtás nélkül „üres (puszta) szó ('leerer Schall')”.⁶⁶

Azért akarja a büntetés végrehajtását elérni, hogy a fenyegetés elegendő legyen és az ne jusson ellentmondásba önmagával, hogy a jogi rend nem csupán idealisztikus, hanem reális fogalom.⁶⁷ Eszerint a törvény fenyegetése nem látzatfenyegetés, hanem valóságos.

Ezen két tétel összehasonlítása mutatja, hogy a második tovább megy, mint az első. Hiszen az első csak azt mondja: a büntetésokozás célja a rosszal fenyegetést mint valóságos fenyegetést megjeleníteni. A második tétel ebből levonja a nyilvánvaló következtetést: végülis a büntetés-végrehajtásnak nincs más értelme, mint a fenyegetésnek magának, ugyanis ez az elrettentés. Ezt az eredményt Feuerbach előfeltétele (a végrehajtás csak lehetővé teszi a fenyegetés céljának az elérését) nem kerüli meg. Minél élesebben fogalmazza teóriáját, annál világosabban jut ez kifejezésre.⁶⁸

Jó okkal állítható, hogy Feuerbach a büntetésokozás célját is a generális prevencióban látta és kellett látnia akkor is, ha ő azt írta, hogy ezen cél csak közvetett módon elért vagy mellékcél (Nebenzweck).⁶⁹

A büntetés végrehajtásának csak közvetve kell elrettentéssel hatnia, a törvényi fenyegetést lehetségessé teszi. A büntetés célja végül is prevenció, de nem végrehajtás, hanem fenyegetés révén.

A büntetés fogalma és a pszichológiai kényszerelmélet szerinti büntetés

Ezzel a tulajdonképpeni pszichológiai kényszerelmélet lezárult. A büntetéssel fenyegetés és a büntetésokozás jogalapja és célja tisztázódott. Mégis a gondolatmenet nem befejezett. Hiányzik egy lényeges tagja, ugyanis annak kimutatása/igazolása, hogy a büntetés, miként a pszichológiai kényszerelméletet körülírja, azzal a fogalommal összhangban van, amit Feuerbach vizsgálódása kezdetén a nyelvhasználat alapján kialakított. Csak ha mindkettő fedi egymást, úgy valóban büntetés a pszichológiai kényszerelmélet szerinti rossz.

⁶⁶ *Anti-Hobbes*. 226. p. idézi NAUCKE, W.: i. m. 1962. 52. p.

⁶⁷ *Revision*. 52., 57. p.; „A törvény tartalmazza a fenyegetést, a törvény gyakorlása a fenyegetésnek hatékonyságot ad.”

⁶⁸ Például egyértelműen: *Lehrbuch*. 16. §, 333. p.: Az okozás végcélja éppúgy a polgár pusztá elrettentése fenyegetés révén.

⁶⁹ *Revision* 60 és 90/Anm: „közvetlen elrettentés a rossz pusztá okozásával, a büntetés mellékcélja.”

Feuerbach egy pillanatig sincs kétségben, hogy a teória és a büntetés elfogadott definíciója egészében összeillik. Eredményének befejező jellemző ismervét a következő mondásban tartja: *nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ut ne peccetur*. Ezen kitétel Feuerbach megállapítása szerint egyszerre igaz és téves. Igaz a fenyegetésre, hiszen ennek az alapja/indoka a „*ne peccetur*”-ban van. Ellenben hibás/téves a büntetés végrehajtására, hiszen ez „*quia peccatum est*”, miként a büntetés fogalma megkívánja.⁷⁰

Ez először is csak egy állítás. Miként lehet megindokolni? Hogyan mutatható ki, hogy a büntetés, amely csak az állami célból (biztonság joga) való eddigi egész, összes levezetés szerint magyarázandó, mégis az elkövetett cselekményben van az alapja/indoka?⁷¹

A kérdés megoldásának kulcsa a törvény fogalmában van. Ezt és a pontos ismérveit Feuerbach magából a pszichológiai kényszerelméletből nyeri.

Az állam fenntartása szükségessé teszi a büntetéssel fenyegetést, azaz nevezett cselekménynek (=bűncselekmény) rosszal történő összekapcsolását. Ez az összekapcsolás (=fenyegetés) büntető törvény révén történik.⁷²

A büntető törvény nem más, mint fenyegetés. Innen a célja csak maga a büntetéssel fenyegetés célja, ugyanis a polgár általi lehetséges jogsértés veszélyének a megelőzése. Hogy ezen cél valóban elérhető legyen, úgy a cselekmény és a büntetés összekapcsolása mint szükséges és nem mint véletlen összekapcsolódást kell, hogy jelentsen, a kivételeket megengedve. A törvény a büntetési rosszat a leírt cselekmény feltétlenül szükséges következményeként kell, hogy megjelenítse; a lehetséges büntetettnek a legcsekélyebb reményt sem szabad adni a büntetlenségre, inkább a számára cáfolhatatlan bizonyosságot kell mutatni, hogy a tervezett tette a büntetés elmaradhatatlanul (be)következik.⁷³

Ilyen tartalommal a törvény azonban csak akkor rendelkezhet, ha feltétlenül, abszolúte érvényesül, ha az autoritását semmi sem áthatja alá;⁷⁴ ha független a

⁷⁰ „Hiszen nem az elkövetett jogsértések megakadályozása, hanem hogy a jövőbenit lehetlenné tegyék”, ez a törvényi büntetéssel fenyegetése. Itt mindig csak „a büntetés *lényegi* céljáról” szólt, de semmiképp a véletlen szándékokról, amelyek ezzel még összekapcsolhatók. *Revision*. 61. p.

⁷¹ *Revision*. 38. p.: A probléma: kényszerhez jogot találni, amely a védelmi jogon alapul, de ugyanakkor magától a védelemtől különböző. A büntetési rossz tehát először is csak a büntetésre vonatkozóan, csupán bűncselekménye miatt történhet, de az alap/indok, amiért a bűncselekmény miatt rosszat okoznak, a biztonsági jogban kell lennie.; *Revision*. 75. p.: „Szükséges, hogy törvény révén az ilyen rossz fenyegetett legyen, és ha az előfeltétel fennáll, valóban végrehajtott lesz. Egy ilyen rossz a polgári büntetés, mert benne a büntetés minden sajátossága megtalálható, és a polgári társadalom természetes szükségességét megalapozza.”; *Revision*. 49. p.: A rossznak bűncselekménnyel való összekapcsolása törvény révén fenyegetett kell(ene) legyen. A törvény általános és szükséges, minden polgárhoz szól, fenyeget mindenkit, aki bűncselekményben bűnössé teszi magát; a büntetés a bűncselekmény szükséges következménye [...] A törvény célja és a benne lévő fenyegetése a rossz/szal/tól feltételezett cselekmény elrettentése.

⁷² *Revision*. 49. p.

⁷³ *Revision*. 140. p.

⁷⁴ *Revision*. Einl. XXIV.

rajta kívül fekvő feltételektől; ha semmi más elvre az alkalmazásához nincs szükség, mint csupán a létezésére. Egy mondattal: a büntető törvénynek kategorikus törvénynek kell lennie, a büntetést a cselekményre bizonyosan bekövetkező rosszként kell megadnia, ha kitűzött célját teljesíteni akarja.⁷⁵

A büntető törvénynek saját magából kell érvényesnek lennie és az is. Ezzel a mondattal, amely a büntető hatalom céljából következik, Feuerbach megmutathatja, hogy a büntetésnek, miként azt teóriája szerint tekinti, valóban csak az elkövetett cselekményben van az alapja/indoka. Hiszen meghatározza a törvény, hogy a rossz a bűncselekmény szükséges következménye kell legyen;⁷⁶ úgy egyidejűleg meghatározza, hogy a szükséges következmény (a büntetés) csak akkor következik be, ha ennek alapja/indoka (a bűncselekmény) fennáll.⁷⁷

Bűncselekmény nélkül büntetés nem rendelhető el, de egyedül a bűncselekmény is elegendő a büntetés elrendelésére. Hiszen a bűncselekmény a törvényben körülírt; a törvény újfent feltétlenül érvényesül, minden nem benne lévő elv kizárásával. Ezért, ha tudni akarjuk, hogy a tett bűncselekmény-e, úgy csak a tettek a törvény alá történő szubszumálására van szükség és másra nem. Ha a tett a törvény alá esik, úgy az szükségképp büntetendő és minden további diszkusszió felesleges/szükségtelen. Más szavakkal: csupán az elkövetett cselekmény, amely a törvényi tényállás ismérveivel egyezik, a tettesnek okozott büntetés alapja/indoka. Feuerbach megfogalmazásában: „A büntetés a törvény megszegésében kielégítő ok/indok; a törvény áthágása már önmagában elegendő, hogy a büntetett büntetésre méltónak tartsuk.”⁷⁸

Ezáltal a vizsgálódás a kiindulópontjához visszatért. Büntetést csak az elkövetett cselekményért szabad okozni, hangzik a definíció. Büntetésnek egyedül az elkövetett cselekményben van az alapja/indoka, szól a pszichológiai kényszerelmélet végeredménye.

Mégis nem lehet szabadulni a kérdéstől, vajon Feuerbach gondolatmenete nem tartalmaz-e feloldhatatlan ellentmondást? „Hogy a polgári büntetésnek a biztonság jogában kell(ene), hogy az alapja/indoka legyen, teljességgel bizonyos.”⁷⁹ „Az elkövetett cselekmény minden fogalom szerint a büntetés alap-

⁷⁵ Revision. 141. p. (Anm.) Kifejezett utalás található arra, hogy a leírtak a kanti tételnek (a büntető törvény kategorikus imperatívusz) felelnek meg.

⁷⁶ Nullum crimen sine poena, Revision. 148. p.

⁷⁷ Nulla poena sine crimine: a büntetés a bűncselekményhez mint feltételhez kapcsolt. Revision. 64.; 148. p.

⁷⁸ Revision. 9. p. A bűncselekmény léte a rossz szükséges törvényi alapja/indoka, és ezért ez valóban büntetés.

„Egy ilyen fenyegető törvény előfeltétele alatt, a jogi rend szerint szükséges, hogy a bűncselekményre rossz következzen. Annak ismerete érdekében, hogy egy ember a rosszat megérdemli-e, nekem csak annak ismeretére van szükségem, hogy ő egy ilyen törvényt áthágott, de semmi esetre sem arra, hogy vajon ő a jövőben még jogokat fog-e sérteni? Hiszen a törvény kategorikusan mondja: a bűncselekményt rosszal kell összekapcsolni, ezért szükséges” Revision. 55. p.

⁷⁹ Revision. 38. p.

ja/indoka és objektuma.”⁸⁰ Ezen mondatok egymással szemben állnak és kizárni látszanak egymást. Azonban ez nincs így. Hiszen ha Feuerbach bizonyítási eljárását tekintjük, miként eddig történt, észre kell venni: nincs benne ellentmondás. Éppenséggel a gondolatmenet kétvágányúságáról (kettős tagoltságáról) lehet beszélni. Ez azonnal érthetővé válik, ha a következő helyeket összehasonlítjuk. „Mi lehet a büntetőtörvény alapja/indoka? Semmi más, mint politikai elv, a cselekmények megakadályozása érdekében, szükséges azokat büntetéssel fenyegetni.”⁸¹ „Minden büntethetőség objektív alapja/indoka annak a ténynek a léte, amit a büntető törvény fenyegetése tartalmaz.”⁸²

Ebben világosan kiderül: Feuerbach „az alap/indok=Grund” kifejezést két értelemben használja; így két határozottan egymástól elkülönülő tényállást jelöl. Az első mondatban az alap/indok (Grund) = jogalap, a második alap/indok (Grund) = külső ok.⁸³

„Hogy az államnak joga kell legyen a büntetésre, úgy jogalapot kell adni, amiből a rossz a jogsértéssel szükségképp összekapcsolódik.”⁸⁴ Azaz ami alapján a büntetőtörvény kibocsátható. Ezen jogalap a biztonsági jog. Ezáltal a büntetőtörvény léte igazolt. És ezután (ezen túl) Feuerbach már nem foglalkozik a büntető hatalom jogalapjával. Csak a célból határozza meg pontosan a törvény lényegét (kategorikus karakterét) és megállapíthatja: „Senki sem követhet el jogellenes cselekményt anélkül, hogy annak a törvényes büntetés a jogilag szükséges következménye legyen.”⁸⁵ Ezen eredményt Feuerbach találóan jelöli a következő kifejezéssel: „A cselekmény a büntetés alapja/indoka.” Mégis ez a formula a problémát nem oldja meg: miért szabad az államnak büntetni? Csupán megválaszolja a kérdést, ami által az állami büntetést tisztán külsőleg okozzák? „A tett/cselekmény a büntetés alapja/indoka.” („Die Tat ist der Grund der Strafe.”) Feuerbach a büntetés jogigazolását nem adja, ezen mondat csak a büntető törvény alkalmazási elvét tartalmazza. Semmi mást nem jelent a megállapítás: magát a büntetési rosszat látni véli először csak a büntettesre vonatkozóan, az csupán a bűncselekménye miatt történik, de az alap/indok, amiért a bűncselekmény miatt okozzák a rosszat, az a biztonsági jogban van.⁸⁶

⁸⁰ Revision. 21. p.

⁸¹ Revision. II. 21–22. p.

⁸² Lehrbuch, 67. p. idézi NAUCKE, W.: i. m. 1962. 56. p. 263. lj.

⁸³ Vö. NAUCKE, W.: i. m. 1962. 56. p.

⁸⁴ Revision. Anhang 74. p.

⁸⁵ Revision. 149. p.

⁸⁶ Vö.: Revision. 38. p.

Feuerbach érvei más büntetési teóriák(kal) szemben

Ezáltal a pszichológiai kényszerelmélet pozitív megindokolása lezárult. A polgári büntetés mint „az elkövetett jogsértés miatt az állam által okozott, törvény által előzőleg fenyegetett érzékelhető rossz.”⁸⁷

De ez az eredmény csak akkor helyes, ha minden más lehetséges eredmény hibás/téves. Azon utalás, hogy egyetlen más büntetési teória sem tud/képes meggyőző büntetési fogalmat felállítani, következik saját felfogásából. Feuerbach tárgyalja/ismerteti a speciális prevenció teóriáját, ami a büntetésokozás általi elrettentés és a javítási teóriát.

A speciális prevenció teória abban, amit a tettes elkövetett, a jövőbeni bűncselekmény veszélyét látja, ezért az elkövetett bűncselekményt bünteti azért, hogy a jövőbenieket megelőzzék. Egy ilyen eljárásra Feuerbach szerint nincs jogi alap/indok.⁸⁸ E mondat melletti fő érv a következő: ha az ember a törvényt egyszer megszegte, úgy ő rossz hírű (hírhedt) és gyanús (kétes), de semmi tovább. Az nem bizonyos, hogy ő újból büntetett lesz, legfeljebb valószínű. Bár ez a valószínűség a megfenyegetett számára, azaz az állam számára jogokat alapoz/indokol, például a pontosabb megfigyelést. De kényszert gyakorolni a megfenyegetettel szemben nem szabad. Hiszen a jogi kényszer csak a szabadság védelmében lehetséges, azaz hogy a szabadság megsértését megelőzzük. És ha az állam a kényszerítő jogát gyakorolja, azután biztos kell legyen, hogy a jogalapja létezik. Azonban a bűncselekmény pusztán lehetősége nem sérti senkinek a jogát, tehát kényszeralkalmazásra való jogosítvány még egyáltalán nem keletkezik. Ha mégis a pusztán valószínűsége fizikai rosszat alkalmaznának, úgy ezen büntetés jogtalan lenne. És miként Feuerbach saját felfogásának felépítése számára a büntetés jogalapját és fogalmát megkülönböztette, úgy jár el a speciális prevenció teóriájával kapcsolatos magyarázatánál is.⁸⁹

Ez sem a büntetésokozás meggyőző magyarázatához, sem a büntetés fogalmához nem elég. A fogalom azt követeli, a büntetést az elkövetett cselekmény miatt kell alkalmazni. De a speciális prevenció gondolata megkívánja a büntetésnek jövőbeni cselekmény érdekében történő alkalmazását. Itt tehát az elkövetett cselekmény a rossz a büntetés számára nem lehet alap/indok.⁹⁰ Már emiatt Feuerbach szerint ez a teória a büntetés magyarázatához használhatatlan.

Feuerbach második részletes kritikája a tudományt érinti, amely a büntetés jogalapját a büntetés elrettentő hatásában látja. Azonban ezen cél Feuerbach szerint jogalapot nem szolgáltat, hiszen ez azt jelenti, a személy fájdalmait eszközként valamihez kell használni.⁹¹ De ezzel egy embert – legyen az a büntetett – dologgá tennének, tőle a természetét és személyiségét vennék el, a

⁸⁷ Revision. 56. p.

⁸⁸ Revision. 78. s köv. p.

⁸⁹ Revision. 21. p.

⁹⁰ Revision. 31. p.

⁹¹ Revision. 90. p.

hasznosság jogi mércévé emelkedne, pontosabban süllyedne, ami mindent lehetetlenít, hiszen ez a jognak és legfőbb elveinek ellentmond.⁹² Feuerbach kifejezetten hivatkozik Kant mondására: bírói büntetés sohasem lehet pusztán eszköz más javak támogatására, a büntetett maga vagy a polgári társadalom számára, hanem mindenkor csak azért rendelik el, mert bűnt követett el.⁹³ Ezen érv alapjaiban ítéli el az elrettentési teóriát.

De ez még nem elég Feuerbach számára. Az elrettentési teória képviselőinek bizonyítani kell, hogy a valóságos előfeltételei hibásak/tévesek. Ezt kell tegye, hogy saját elméletét a kifogásoktól biztosítsa. A pszichológiai kényszerelmélet azon elven alapul, hogy a tapasztalat szerint bűncselekményeket egyáltalán csak büntetéssel fenyegetés révén lehet hatásosan megakadályozni. Tehát a tapasztalat azt is kell tanítsa, hogy – az elrettentési teória feltevésével szemben – a büntetés a generális prevencióhoz nem használható. Valóban megkísérel egy idevonatkozó indokolást Feuerbach. Szerinte: a rossz pusztá okozása által, amely a bűncselekményt követi, még egyáltalán nem következik a polgároknál bizonyos meggyőződés, hogy minden jogsértésre ilyen rossz következik. A polgárok csak azt tapasztalják, hogy a bűncselekményt megbüntetik, de ezáltal még nem tudják, hogy a büntetés a jogsértés jogilag szükséges következménye. Ezzel a büntetés nem eszköz, ami által a bűncselekmény egyáltalán megakadályozható.⁹⁴ Ezzel az elrettentési teóriának egész terjedelmében ellentmond.

Végül Feuerbach a büntetett javítását büntetési alapként/okként és büntetési célként sem hagyja érvényesülni. A rosszat, amit a javítás érdekében okoznak, fegyelmezésnek nevezi.⁹⁵ De ehhez – Feuerbach felfogása szerint – az államnak nincs joga, hiszen ő nem gyám, hanem polgárainak oltalmazója/védőmezője; az államnak a büntetéssel nem szabad javítani akarni, különben „a büntetőjog legvilágosabb elveit kell megtagadni”.⁹⁶ Továbbra sem tartja a javítási teóriát a büntetés fogalmához tartozónak, hiszen, aki javítani akar, a jövőbeni sikerért büntet, nem az elkövetett cselekményért, pontosan miként a speciális prevenció teóriája.⁹⁷

Feuerbach és a kleinschrodi tervezet kritikája

Kleinschrod a büntetőjog alapfogalmairól és alapigazságairól szóló 1794. évi munkájában a büntetés célját illetően kijelentette, hogy abban mind megegyeznek, miszerint minden büntetés végcélja az államnak a büntetéssel szembeni biztosítása. Azonban a közelebbi célok tekintetében nagy különbség mutatkozik a jogtudósok között. A tekintetben sincs egyetértés, melyik az az eszköz, amely-

⁹² Revision. 48. és 89. p.

⁹³ Revision. 48. p.

⁹⁴ Revision. 47. p.

⁹⁵ Anti-Hobbes, 204. p. idézi NAUCKE, W.: 1962. i. m. 59. p.

⁹⁶ Anti-Hobbes, 204. p. idézi NAUCKE, W.: 1962. i. m. 59. p.

⁹⁷ Revision. 14. s köv. p.

lyel a végcél elérhető (javítás, elrettentés, megtorlás, kompenzáció). Kleinschrod szerint a büntettes javítása a büntetés egyedüli célja nem lehet. Ugyancsak nem lehet a büntetés fő célja mások elrettentése. Azonban a törvényhozó a kötelezettségét nem lépi túl, ha a bűncselekmény természetét tanulmányozza és megfelelő arányt talál, amely szerint az a büntetési rossz határozható meg, ami által a bűncselekmény ezen módja a jövőre tekintettel megelőzhető. Kleinschrod megítélése szerint a büntetés és a kártérítés két egymástól elkülönülő dolog, így a büntetés végső célja a másik nem lehet.⁹⁸

A kleinschrodi⁹⁹ tervezet kritikája mind a korábbi, mind a mai Feuerbachra vonatkozó irodalomban gyakorlatilag figyelmen kívül maradt/marad. Ebben Feuerbach kifejti, hogy a büntető törvények hatékonyságának legnagyobb akadálya a büntetlenség reménye. Ha mindenki tudná, hogy a büntetés a bűncselekmény elmaradhatatlan következménye lesz, úgy a bűnelkövetésre való hajlandóság a pszichológiai törvényszerűségek folytán egészen ellehetetlenülne. Azonban ez a bizonyosság lehetetlen, amíg a bíró az államban nem mindentudó, és a rendőrség nem mindenható. Mindezen emberi intézmények korlátozottságában, a büntettes okosságában/ügyességében mindig megtalálható a reményének alapja. A bűncselekményre való minden csábítás hatástalan lenne, ha a büntetlenség reménye nem állna az oldalukon.¹⁰⁰

A büntetés célját mindenekeelőtt az elrettentésben látta. A törvényhozásnak ezt a főcélát nem szabad elfelejtenie, mivel az különben „gyáva elpuhultságba süllyedne, amely a bűncselekményt az állam költségére jóindulatúan elősegítené”.¹⁰¹

A büntetés-végrehajtásban a büntetés különböző mellékcéljai érvényesülhetnek, miként a megbüntetett büntettestől való biztonság; mások elrettentése a büntettes szenvedésének közvetlen látványa révén; a büntettes javítása a munkára szoktatás és a lustaság legyőzése révén, végül a büntettes javítása a saját elgondolkozásának felébresztése révén.¹⁰²

Feuerbach gondol az elítéltnak a büntetés letöltése utáni visszaillesztésére. E szerint az államnak azzal a kérdéssel is foglalkoznia kell, hogy most az emberből mi legyen? „Miként lehet őt ismét a legjobban a világba vezetni, miként

⁹⁸ KLEINSCHROD, GALLUS ALOYS: *Grundbegriffe und Grundwahrheiten des peinlichen Rechts* (1794). in.: VORMBAUM, THOMAS (Hrsg.): *Strafrechtsdenker der Neuzeit*. Nomos, Baden-Baden, 1998. 223–233. p.

⁹⁹ Kleinschrod, Gallus Aloys (1762–1824) egy würzburgi hivatalnok fia, a büntetőjog professzora az akkori würzburgi egyetemen. A bambergi püspök 1795-ben a bambergi büntetőjog reformálásába vonta be őt. 1800-ban a bajor kormányzat büntető törvénytervezet kidolgozásával bízta meg, amelyet 1802-ben tettek közzé. Vö: *Kipper*, Eberhard: Johann Paul Anselm Feuerbach. Sein Leben als Denker, Gesetzgeber und Richter. C. Heymanns Verlag, Köln, Berlin 1969. 36. p., továbbá a 7. l.

¹⁰⁰ *Entwurf* II., 241–242. p.

¹⁰¹ *Entwurf* II., 208–209. p.

¹⁰² *Entwurf* II., 209–210. p.

tudja az egzisztenciáját tisztességes tevékenysége révén fenntartani és ezzel az állam hogyan biztosítható a tőle származó új támadásokkal szemben.”¹⁰³

Feuerbach és a halálbüntetés

Az emberek egybecsengő érzése szerint a halál a legnagyobb rossz, ami egy értelmes lénynek okozható. Egy büntetési teória inentől a „büntetés” kifejezést éppenséggel alkalmazhatja a szabadság-, vagyon- és becsületbeli büntetés kifejezett említése nélkül, azaz a büntetésnek a legsúlyosabb rosszra is vonatkoznia kell, arra is érvényes kell legyen. Ezzel a halálbüntetés jogszerűségének kérdése az állami büntetés alapjáról és céljáról minden tan egyöntetűségének/egységének kritériuma.

Egy büntetési teória minden eredményének a halálbüntetésre is érvényesnek kell lennie, ellenkező esetben a tan nem megalapozott. Minél kevesebb szót ejt egy büntetési teória a halálbüntetésről, annál meggyőzőbb. Ilyen módon Feuerbach felfogása teljesen meggyőző. A halálbüntetésre vonatkozó fejtegetései csupán a pszichológiai kényszerelméletre vonatkozó fejtegetések. Feuerbach alaptézise: bűncselekmény hatásosan csak büntetéssel fenyegetéssel akadályozható meg. Érvényes ez a halálbüntetéssel fenyegetésre is? A halállal fenyegetés is hatásos fenyegetés? Csak ezt a kérdést taglalja Feuerbach részletesen a halálbüntetés vitájánál.¹⁰⁴

Feuerbachnak a halálbüntetésre vonatkozó állásfoglalása egyértelműen pártoló/támogató. A legvilágosabban a kleinschrodi tervezet kritikájában jut kifejezésre. Tudniillik Kleinschrod törvénytervezete nem ismerte/nem tette volna lehetővé a halálbüntetést sem gyilkosság, sem más nagyon súlyos bűntett elkövetése esetén sem. Ezeknél a bűntetteknel a tervezet csak szabadságvesztéssel, mint legsúlyosabb rendes büntetéssel fenyegetett. A halálbüntetésnek ez a Kleinschrod általi elutasítása akkoriban a professzori körökben – a boszorkányégetések és a viszonylag csekély súlyú deliktumokra kiszabott számos halálos ítélet reakciójaként – növekvő támogatásra talált, ugyanakkor az általános közvélekedésnek nem felelt meg.¹⁰⁵ Mivel Feuerbach úgy gondolta, hogy a halálbüntetésről mint korának szükséges büntetéséről nem lehet lemondani, így Kleinschrod tervezetét e tekintetben (is) kritikával illette.¹⁰⁶

Hosszas pszichológiai vizsgálatok után ő úgy találja, hogy a halál valóban a legszigorúbb és legelrettetőbb rossz, ami egy tettesnél egyáltalán számításba jöhet. „A gondolat, hogy neked a hóhér bárdjánál kell állni, hat, ha még vala-

¹⁰³ *Entwurf* II., 203. p.

¹⁰⁴ Vö. *Entwurf* II. 178–181. p. 1830 októberében Feuerbach mint bírósági elnök Nürnbergben nyilvános kivégzést készített elő és irányított. vö: KIPPER, E.: i. m. 164. p.

¹⁰⁵ KIPPER, E.: i. m. 167. p.

¹⁰⁶ *Entwurf* III., 164. s köv. p.

mely gondolat hatni képes.”¹⁰⁷ Ezzel minden más csaknem magától következik. Ha a halállal fenyegetés célszerű, úgy az is célszerű, hisz a fenyegetés célja (az állami cél garanciája) a jogalapja; a halálbüntetéssel fenyegetés – miként minden más büntetéssel fenyegetés – nem avatkozik senki jogaiba. A halálbüntetésbe a tettesnek – miként minden más büntetésbe – jogilag szükségképp bele kell egyeznie és a halálbüntetés – miként a pszichológiai kényszerelmélet követeli – kategorikusan törvényben a tettel összekapcsolt, így a büntetett kivégzése büntetés valódi értelemben, „mert azt a tettes a cselekményének büntethetősége által megérdemelte”.¹⁰⁸ További argumentum Feuerbach tana szerint nem szükséges azért, hogy a halálbüntetés – miként minden más büntetés – igazoltként jelenhessen meg.

Hegel és Mittermaier Feuerbach büntetési teóriájáról

„A feuerbach-i büntetési teória, a büntetést a fenyegetésre alapozza és úgy gondolja, ha valaki ennek ellenére büntettet követ el, úgy a büntetésnek be kell következnie, mert azt a büntetett korábbról ismerte. De miként áll a fenyegetés jogszerűsége?” Hegel válasza a következő: „Ez az embert nem szabadként feltételezi, és rossznak a képzele révén akarja kényszeríteni. A jog és az igazságosság helyének azonban a szabadságban és az akaratban kell lennie, és nem a szabadság hiányában, amelyhez a fenyegetés irányul. A büntetés ezen módon való megalapozása azt jelentené, mintha valaki kutya ellen botot emel és az emberrel nem a méltósága és a szabadsága szerint, hanem kutyaként bánt.”¹⁰⁹

Mittermaier szerint a büntetési teóriák fő hibája az, hogy mindent csak külső célra vonatkoztatnak és a büntetés lehetséges hatását fő céllá emelik. Nincsenek tekintettel a büntetéssel fenyegetés belső igazságosságára és minden eszközt igazoltnak tekintenek, amelyek az elrettentési cél elérését szolgálják. Ez a cél a büntetés fő céljaként sohasem helyeselhető, mivel a büntetéssel fenyegetés és a büntetés alkalmazása csak az ember érzéki természetére épít. Továbbá azért sem helyeselhető, mivel a teóriát következetesen csak az elrettentő büntetések fenyegetése és alkalmazása révén kell célszerűnek tekinteni, ugyanakkor csaknem mindenütt a tapasztalat révén hatástalannak bizonyul. A büntetéssel fenyegetést fő kérdéssé teszi, a polgárnak a fenyegetett büntetési rosszról meglévő pontos ismeretére épít, így azt feltételezi, hogy a bűncselekmény elkövetése megfontolás produktuma. A bűncselekmények ugyanakkor nagyon különböző mozgatórugóval bírnak. E teória nagyon szigorú büntetéssel fenyegetésekhez jut el és a bűncselekményre ösztönzés ellen komoly szigorral kell hatnia. E teória szigorú

¹⁰⁷ *Entwurf* III., 169. p.

¹⁰⁸ *Entwurf* II., 176. p.; NAUCKE, W.: i. m. 1962. 60–61. p.

¹⁰⁹ HEGEL, G. W. F.: *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. (1821) Erster Teil. § 99 Zusatz. in.: VORMBAUM, Th. (Hrsg.): *Strafrechtsdenker der Neuzeit*. Nomos, Baden-Baden, 1998. 362. p.

büntetési rendelkezésekhez is vezet, amelyeknek a megléte a büntető törvénykönyvekben ellentétes hatású mindannak, amit az elmélet elérni akar.¹¹⁰

Feuerbach és a nullum crimen/nulla poena sine lege elv

Feuerbach a büntető törvény garanciális funkcióját a nullum crimen/nulla poena sine lege elv formulájával fejezte ki. Ez a kifejezés, közismertté vált elvi követelmény nem csupán a tankönyvében, hanem már korábban, az 1799. évi kiadású „Revision” első kötetében megfogalmazást kapott.¹¹¹ „Nincs bűncselekmény törvényi büntetés nélkül; a büntetési rossznak a bűncselekmény a feltétele (nullum crimen sine poena legali). Törvényi büntetés bűncselekmény nélkül nincs, vagyis a büntetés feltétele (szükséges alap/indok) egyedül a bűncselekmény (nulla poena legalis sine crimine).”¹¹²

A törvényességi elvet a németeknél nemcsak Feuerbach fejlesztette ki, hanem az már előtte a nyugat-európai felvilágosodás hatására az elméletbe és a törvényhozásba egyaránt utat talált. Feuerbach nevével természetesen az elv további fejlődése és érvényre jutása döntően összekapcsolódott. Ez nem csupán azért állapítható meg, mert a ma mindenütt használatos latin formula („nullum crimen/nulla poena sine lege”) Feuerbachtól származik, hanem mert senki más nem képviselte, nem valósította meg ilyen energiával az elvet. A szakirodalomban Feuerbach fő érdemének mindenekelőtt a princípium „büntetőjogi” megalapozását/megindokolását tekintik.¹¹³ Míg Angliában, Észak-Amerikában és Franciaországban a törvényességi elv az állami hatalom korlátozásának, megosztásának büntetőjogi princípiumaként jutott érvényre, addig a németeknél Feuerbach a pszichológiai kényszerelmélet teóriájában a büntetőjogi rendszer alapkövévé tette. Ezen megállapítás helyénvalósága mellett azonban elhibázott lenne Feuerbachnál a törvényességi elvet egyoldalúan a pszichológiai kényszerelmélet szempontjából megítélni.¹¹⁴

Már a XVII. és a XVIII. századi természetjogi irodalomban a polgárral szemben büntetés alkalmazásával, illetve fenyegetésével történő elrettentésnek az elképzelése elterjedt volt. Feuerbach ezt a gondolatot először az Anti-Hobbes-ba vette át, és fejlesztette tovább a későbbiekben a törvényességi elvet.¹¹⁵

Az elv kialakításával kapcsolatos másik alapvető szempont Feuerbachnál az államra vonatkozó felfogásával kapcsolatos. Feuerbach az állam célját – miként a felvilágosodás jogi felfogása általánosan – a polgárok jogai és szabadsága

¹¹⁰ *Lehrbuch* 14. Auflage (1847) A Herausgeber megjegyzése a 20. §-hoz. i. m. 335. p.

¹¹¹ *Revision*. 148. p., *Lehrbuch* 20. §

¹¹² *Revision*. 148. p., *Lehrbuch* 20. §

¹¹³ Vö. SCHREIBER, HANS-LUDWIG: *Gesetz und Richter*. Metzner, Frankfurt/aM., 1976. 102. p.

¹¹⁴ Vö. SCHREIBER, H.-L.: i. m. 102–105. p.

¹¹⁵ Vö. SCHREIBER, H.-L.: i. m. 102–105. p.

kölcsönös védelmében látta. Az állami célkitűzés elérése érdekében a törvény-nyel szembeni minden ellenszegülést, kivétel nélkül büntetni kell a törvényi fenyegetés komolyságának biztosítása végett. Különben a realizálása nélkül üres ígéret és hatástalan lenne, amely senkiben félelmet nem keltene.¹¹⁶ A rossz okozására megnevezett esetekben feltételként minden büntető törvényben tehát büntetést kell elrendelni: „nincs bűncselekmény törvényi büntetés nélkül (nullum crimen sine poena legali)”.¹¹⁷

Másfelől a fenyegetést tartalmazó büntetőtörvény megléte a megbüntetés előfeltétele. Mivel a büntetés-okozás végcélja a fenyegetés komolyságának megerősítése, tehát annak elrettentés általi hatékonysága. Vagyis az előzetesen kibocsátott törvényi fenyegetés nélküli büntetés képtelenség lenne. Ezáltal a büntetési célt állítja a törvény a középpontba: minden büntetés büntetőtörvényt feltételez. „Nincs törvényi büntetés bűncselekmény nélkül, vagy: a büntetés feltétele (szükséges oka/alapja) egyedül a bűncselekmény (nulla poena legalis sine crimine)”.¹¹⁸ Mivel minden büntetés büntetőtörvényt feltételez, amelyet annak alkalmazási szükségessége indokol, úgy ebből következik, hogy arra az esetre, amelyre egyáltalán nem vonatkozhat büntetőtörvény, így semmilyen büntetés nem lehetséges.¹¹⁹ „Polgári büntetést csak büntetőtörvényből és aszerint lehet elrendelni.”¹²⁰

Feuerbach tankönyvében az *alapelvvel kapcsolatos alábbi kitételek* szerepelnek:

19. §

„Dedukciónkból a büntetőjognak a következő legfőbb principiuma adódik:

Az államban minden jogi büntetés a külső jogok szükségessége révén meg-alapozott és érzékelhető (érzéki) rosszal fenyegetett törvény jogsértésének a jogi következménye.

20. §

A 20. §-ban ebből folyó, kivételnek nem alávetett, alárendelt alapelvek:

I. Büntetés mindenfajta okozása büntető törvényt feltételez (Nulla poena sine lege). Hiszen csak a törvény általi rosszal fenyegetés alapozza meg/indokolja a büntetés fogalmát és jogi lehetőségét.

II. A büntetés okozása a fenyegetett cselekmény meglétét feltételezi (Nulla poena sine crimine). A törvény révén/által kapcsolódik a fenyegetett büntetés a tethoz mint jogilag szükséges előfeltételhez.

III. A törvényileg fenyegetett tett (a törvényi előfeltétel) feltételezi a törvényi büntetést (Nullum crimen sine poena legali).¹²¹

¹¹⁶ Lehrbuch, 16. §; Revision. 50. p.

¹¹⁷ Revision.. 148. p.

¹¹⁸ Revision.. 148. p.

¹¹⁹ Revision II. 41. p.

¹²⁰ Revision.. 63. p.

¹²¹ Lehrbuch. 19., 20. §, 334. p.

A *büntetőtörvénynek* Feuerbach szerint a következő *jellemzői* kell legyenek, amelyek nélkül büntetés nem rendelhető el.

a) A törvényt a büntetendő *cselekmény elkövetése előtt* kell megalkotni, a visszaható hatályú rendelkezés kibocsátása nem lehetséges. Bár Feuerbach a visszaható hatály tilalmáról direkt sehol sem tesz említést, azonban az közvetlenül a felfogásából következik. Ha a büntetőtörvénynek pszichológiai kényszert kell a potenciális tettesre gyakorolnia, úgy léteznie kell azelőtt, még mielőtt a cselekményt elkövették. Csak az előzetes fenyegetés képes elrettentően hatni. „Minden meglévő büntetőtörvény csak arra az esetre vonatkozhat, ahol mint büntetőtörvény hatásos lehet, ahol a cselekmény megakadályozására a hatékonyságának fizikai lehetőségét megalapozza/megindokolja.”¹²² Azonos értelemben definiálja Feuerbach a polgári büntetést, mint – „az elkövetett jogsértés miatt – a büntetőtörvény által az *előzőleg fenyegetett* érzékelhető rosszat”.¹²³ Éppúgy a büntetés jogalapja szempontjából következik, hogy a cselekmény már az elkövetésekor törvényben az állam által fenyegetett rosszat feltételezi. Különben a jogilag szükséges beleegyezés tárgya a döntő időpontban nem lenne adott. A büntetés alkalmazása jogellenes és értelmetlen lenne, mivel az a végcélját, a fenyegetés megerősítését nem szolgálhatná. Amennyiben a törvényben hézag, „hiba” van, úgy azt a törvényhozó csak a „jövőre vonatkozóan” töltheti ki, „javíthatja ki”.¹²⁴

b) A büntetőtörvény célja és jogalapja továbbá megköveteli, hogy a bűncselekményi előfeltételek és következmények *pontosan meghatározottak* legyenek.¹²⁵ A törvényhozónak e tekintetben egyértelműen meghatározott általános fogalmakat kell alkalmaznia és minden egyes bűncselekmény ismérveit pontosan, világosan kell megfogalmaznia. A törvényi nyelvnek „egyszerűnek, de meggyőzőnek, világosnak, de értelmesnek is kell lenni”, amit a bíró és a nép ért.¹²⁶ Az abszolút önkényes büntetésekkel nem szabad fenyegetni, mivel azok hatástalanok maradnak, nem megfelelő elrettentéssel hatnak és a bíró számára önkényes hatalmat adna az alattvalók felett. A büntetés következményeit a törvényben oly módon kell megállapítani, hogy az „minden egyes esetben tökéletes bizonyossággal és határozottsággal legyen kideríthető”.¹²⁷

Feuerbach pszichológiai kényszerelmélete a bűncselekményi tényállások és a büntetéssel fenyegetések kielégítő és megfelelő törvényi meghatározottságát feltételezte. Feuerbach ezirányú posztulátumát a polgároknak az önkénytől való védelme indokolta.¹²⁸

¹²² Revision II. 40.

¹²³ Revision. 56. p.

¹²⁴ Entwurf II. 35. p.

¹²⁵ Entwurf I. 5., 10–11. p., III. 117. p.

¹²⁶ Entwurf I. 20. p.

¹²⁷ Entwurf III. 117–119., 125–126. p.

¹²⁸ KREY, VOLKER: *Keine Strafe ohne Gesetz*. W. de Gruyter, Berlin, New York, 1983. 88–90. p.

Ezáltal a törvényi meghatározottság elvét kettős céliránnyal fejlesztette ki:

- a potenciális tettesek elrettentése annak legpontosabb leírása révén, ami tilalmazott;
- az állami büntető hatalom korlátozása, amelyben csak azt szabad büntetni, ami tilalmazott.¹²⁹

c) Végül a bíró szigorúan a törvényhez kötött, hivatalát egyedül a cselekményre vonatkozó fennálló törvény alkalmazásával gyakorolhatja. A bíró „csupán a törvény alatt áll, annak szolgálója és értelmezője”.¹³⁰

A feuerbach-i törvényességi tant illetően az államjogi, politikai szempontok állnak az előtérben. A törvény határozza meg egyedül, mi és miként büntetendő. A bíró szabad mérlegelését kikapcsolja, hasonlóképp az abszolutista államhatalom hatalmi, politikai befolyását is. A törvény az önkényeskedésre hajlamos büntető jogalkalmazás addigi ingadozása helyébe teljes jogállami állandóságot, biztonságot és kiszámíthatóságot hoz be. Ebben nyilvánul meg a feuerbach-i teória politikai értelme és egyúttal tartós hatásának mérvadó oka. Feuerbach törvényességi tana a kezdődő XIX. századi német liberalizmus politikai vágyának tökéletes beteljesítője volt.¹³¹

Pitaval és Feuerbach érdekes bűnesetei

Az 1734-1743. években tette közzé a francia ügyvéd és író Francois Gayot de Pitaval (1673-1743) 20 kötetben a „Causes celebres et interessantes” c. főművét, amely az olvasóknál közkeletűségnek örvendett. Pitaval nem csak a jogászokat, hanem valamennyi érdeklődőt meg akarta szólítani. Arra törekedett, hogy a büntetőjogi szakmai írásokból (ítéletekből...), amelyeket ő megjelentetni kívánt, átfogalmazás/átszerkesztés révén elbeszélő irodalmat hozzon létre. Ezt a célkitűzést nem mindig sikerült elérnie, de a bűnesetek, védőbeszéd, ítéletek gyűjteményéből bizonyos fokig művészeti ábrázolással, irodalmilag a kriminális (büntető) novella előképét teremtette meg. A németeknél 1792-1795-ben négykötetes válogatás jelent meg „Merkwürdige Rechtsfälle als ein Beitrag zur Geschichte der Menschheit” címmel és ehhez Friedrich Schiller írt előszót. Ezen bűneset-gyűjtemények készítéséhez Feuerbach is hozzájárult. Már 1808-ban közzétette a „Merkwürdige Kriminalrechtsfälle” c. összeállítást, amit 1811-ben a második kötet követett. A bemutatott bűnesetek Feuerbachnak a müncheni igazságügyi minisztériumi időszakából, az ott rendelkezésére álló kegyelmezési gyakorlatából származtak.

Feuerbach 1817 óta volt Ansbach-ban a fellebbviteli bíróság első elnöke, ennélfogva közel tudott kerülni a figyelemre méltó, különös, érdekes esetekhez.

¹²⁹ Vö.: GROPP, W.: i. m. 43. p. (1. § E 107)

¹³⁰ Revision. 243. p.

¹³¹ SCHMIDT, E.: i. m. 239. p.

Így 1827-ben tette közzé az „Aktenmäßige Darstellung merkwürdiger Verbrechen” cím alatt a korábbi esetgyűjteménye első kötetének újonnan átdolgozott, bővített második kiadását. Ezt 1829-ben a második kötet követte, amely Feuerbachnak az ansbachi időszaka új eseteiből állt össze.¹³² Az összeállítása előszavában Feuerbach megjelölte a célkitűzését, amit a megjelentetéssel követni akart. Röviden kriminálpolitikai és büntetőjog-tudományi célokat említett, a fő törekvése azonban a kriminálpszichológia. Az egyes bűncselekmények bemutatása kapcsán a büntetésre méltó cselekmények fejlődési, kialakulási folyamata szellemi, lelki hátterének ábrázolása állt az előtérben. Így nem véletlen, hogy Feuerbachot a kriminálpszichológiának, mint tudománynak a megalapítójaként is nevezik és tisztelik.¹³³

Összefoglalás

Feuerbach tudományos munkássága a büntetőjog szinte egyetlen területét sem hagyta érintetlenül. Csaknem mindenütt a korábbiaktól eltérő véleményeket alakított ki, így a jogfilozófiában, a büntetőjogban, az eljárásjogban, a jogtörténetben, és még a kriminálpszichológiában is. A modern jogállami büntetőjog tudományának megalapozása köszönhető a munkásságának.¹³⁴

A Revision első kötetének az elején a büntetés fogalmának kidolgozását a pozitív törvényi joganyag bevonása nélkül kezdi el. E tekintetben azonban azt a

¹³² Feuerbachot is foglalkoztatta az a fiatalember, akinek alakját a XIX. század egyik leghíresebb rejtélye övezte. A fiatalember neve állítólag Kaspar Hauser (1812. ápr. 30. – 1833. dec. 17. Ansbach, Bajorország). A rémült és zavarodott Hauser 1828. május 26-án került a nürnbergi hatóság elé. Átadta annak a napszámosnak a levelét, akire – a szöveg szerint – 1812. október 7-én bízták rá a fiút azzal, hogy tanítsa meg írni-olvasni, és oktassa keresztény vallásra, de ne engedje az emberek közé. A levélhez csatolva volt egy másik, amelyet állítólag a fiú anyja írt: ebben közölte a gyermek nevét és születési adatait, továbbá azt állította, hogy az apja egy azóta elhunyt lovassági tiszt. A nürnbergi tanács eleinte csavargóként fogva tartotta Hausert, majd egy pedagógus, Georg Daumer gondjaira bízta. 1832-ben Ansbachba, Feuerbach hivatalába került, mint írnok. Az ifjú halálát szúrásból eredő sebesülés okozta, melyet vagy ő ejtett magán, vagy egy idegen. Eleinte azt feltételezték, hogy ő volt a Badeni Nagyhercegség örököse (később ez tévedésnek bizonyult). Sorsa élénken foglalkoztatta a művészek fantáziáját. Vö: Britannica Hungarica Világenciklopédia VIII. kötet. 15. kiadás, 1997. 451. p.; Továbbá: SCHREIBMÜLLER, WALTHER: *War Kaspar Hauser der badische Erbprinz?* Neue Juristische Wochenschrift (NJW) 1990. Heft 32. 1966–1969. p.; HESSE, GÜNTHER: *Das Rätsel Kaspar Hauser – doch gelöst?* NJW 1989. Heft 6. 365–367. p. Ez utóbbi írás szerzője neurológiai és pszichiátriai szakorvos, aki szerint a Hauser mítosz, a rejtély megoldódni látszik. Szerinte az ifjú nem volt Zähringer-sarj, hanem nagy valószínűséggel egy szegény, beteg ifjú Tirolból, és nem utolsósorban egy ezoterikus klikk áldozata. U.o. A XXI. század első évtizedében sem szűnt meg az érdeklődés a németeknél a Hauser enigma iránt. Lásd például: KELLERHOFF, SVEN FELIX: *Der verlorene Sohn*. Die Welt. 20. November 2004. 10. Seite.

¹³³ SEIFERT, FEDOR: *Schöne Literatur und Feuerbach – Die Anfänge der Kriminalpsychologie*. NJW, 1985 Heft 28. 1591–1595. p., különösen 1592. p.

¹³⁴ NAUCKE, W.: 1975. i. m. 861. p.

gondolatot vezet be, hogy az ő büntetés-fogalma a gondolatilag egyedül lehetséges, mivel azt az emberi értelem lényegébe és a jog, s etika funkciójába való betekintéséből nyerte. Itt még egyszer megmutatkozik Feuerbach, mint igazi felvilágosodás-filozófus, mint igazi természetjogász, aki nemcsak a természeti, a kauzálisan magyarázható világban tartja lehetségesnek a szigorúan objektív igazság megismerését, hanem a kulturális értékek birodalmában is.

A büntetéssel fenyegetés célja a potenciális tettes elrettentése a büntetendő cselekmény elkövetésétől. Ezen fenyegetés jogalapja az állam célja: a társadalom védelmének biztosítása a bűncselekménytől azért, hogy a saját jogok gyakorlásának (összes) lehetősége biztosított legyen. A büntetés célja kizárólag a büntetéssel fenyegetés realizálása avégett, hogy annak hatékonyságát garantálja. A jogalapja a tettes beleegyezése a bűncselekmény törvényileg meghatározott következményébe, illetve a jogi szükségesség.

A büntetési rossz *mértéke* kell legyen Feuerbach szerint: „Minél nagyobb a veszély a jogállapotra, amely a cselekményt megalapozza, annál nagyobb a külső büntethetőség, annál nagyobb/szigorúbb innen nézve a büntetés.”¹³⁵ „Minél erőteljesebb, meghatározóbb és szilárdabb volt a mozgatórugó, ami által az adott bűncselekmény létrejött, annál erőteljesebb, meghatározóbb és szilárdabb ez a mozgatórugó az emberben, s annál veszélyesebb ő a jövőre nézve, s annál nagyobb/szigorúbb a büntethetősége.”¹³⁶

	Cél	Jogalap
Büntetéssel fenyegetés	Elrettentés a pszichológiai kényszerelmélet bázisán	A jogok szabad gyakorlása lehetőségének védelme
A büntetés végrehajtása	A fenyegetés realizálása azért, hogy a hatékonyságát garantálja	A tettes beleegyezése, majd a büntetésnek alávetés jogi szükségessége

Kiemelendő, hogy Feuerbach döntő mértékben befolyásolta azt a tudati beállítódást, hogy a büntetett emberi személyiségként respektálandó, és nem alacsonyítható le az állami cselekvés pusztá tárgyává. Feuerbach további maradó érdeme a büntetéssel fenyegetésnek és a törvénynek a pszichológiai kényszerelméletből levezetett összekapcsolása, és ebből következően a büntetőjognak a törvényhez történő szigorú kötése.¹³⁷

Feuerbach azok közé számítható, aki a törvényi meghatározottsági parancs sikerre vitelét, „áttörését” segítette. Kétségtelenül a precíz törvényi tényállások követelménye a modern büntetőjog döntő ismerve és előfeltétele. Itt közvetítő-

¹³⁵ Revision II., 205. p.

¹³⁶ Revision II., 335. p.

¹³⁷ DORN FRANZ: *Zur Entwicklung der Strafrechtswissenschaft in Deutschland*. in.: (Hrsg.: BORCK, HEINZ-GÜNTHER.) *Unrecht und Recht. Kriminalität und Gesellschaft im Wandel von 1500–2000*. (Veröffentlichungen der Landesarchivverwaltung Rheinland-Pfalz 98.) Koblenz, 2002. 191. p.

dik a legerőteljesebben a hatalom által uralt alattvalóból a felelős, egyenjogú állampolgárrá történő átalakulás. A tényállás megfogalmazás konkretizálása összekapcsolódott a beszámítási kérdés világosabb fogalmi-gondolkodási követelményével, a determináció vagy indetermináció konfliktusával. Egy cselekménynek különböző tényállási előfeltételekhez történő beszámítási dogmatikája kényszerűen követelte a konkrét támpontokat a törvényben, például miként kell a cselekményt megítélni. Feuerbach jogfelfogásában a „nulla poena sine lege”, „a nulla poena sine crimine” és a „nullum crimen sine poena legali” parancsok végül is a polgári társadalom büntető hatalma legitimitásának elmélkedéséből létrejött eredmények, amelyek az állami hatalomnak formális feltételekkel történő korlátozását eredményezték.¹³⁸

A feuerbach-i elrettentési gondolat gyökereinek előzménye:

Samuel Pufendorf

A büntetőjog és a büntetőjog-tudomány új fejlődési szakaszát a XVII. században jelentkező természetjogi tan és a ráépülő felvilágosodás mozgalma vezette be a XVIII. században. A középkori elképzelésektől történő elfordulás a büntetőjog, illetve a büntetés racionalizálását és szekularizálódását eredményezte. A büntetőjog szekularizálásában és ezzel összefüggésben a valláson alapuló megtorló gondolat túlhaladásában Pufendorfnak külön kiemelendő a szerepe, ugyanakkor a feuerbach-i elrettentési felfogás még Achenwallt is megelőző gondolata is neki tulajdonítható.

Samuel Pufendorf 1632-ben Dorfchemnitzben (Sachsen) született és 1694-ben Berlinben hunyt el. 1650-től teológiát tanult Lipcsében, később pedig filozófiát és jogi tanulmányokat folytatott (1656-tól Jénában). 1658-ban magiszter vizsgát tett. Németországban először lett a természetjog és a politika professzora, 1661-ben Karl Ludwigtól (von der Pfalz) kapott meghívást Heidelbergbe, a természetjog első, kifejezetten az ő számára létrehozott tanszékére. Itt 1661 és 1668 között tanított, majd 1668-ban Pufendorf elhagyta Heidelberget és a svédországi Lund egyetemén lett a természetjogi tanszék vezetője. Itt 20 évet töltött el.¹³⁹

Először 1672-ben megjelent főművében (*De Iure Naturae et Gentium Libri Octo*¹⁴⁰ – A természetjog és a nemzeti jog nyolc könyve) egy meghatározott, az empirikus ember megfigyeléséről és tapasztalatából szerzett képe szolgált, hogy konkrét természetjogi tételeket levezessen. Szakított a természetjog hagyományos középkori teológiai megközelítésével, és az emberről, mint társadalmi

¹³⁸ ROSBACH, O.: i. m.

¹³⁹ KIENAPFEL, D. – HÖPFEL, F.: *Grundriss des Strafrechts Allgemeiner Teil*. 11. Aufl. Manz. Wien, 2005. 80. p.; DORN, F.: 2002. i. m. 181. p.

¹⁴⁰ PUFENDORF, SAMUEL: *De Iure Naturae Et Gentium* (1672). in.: VORMBAUM THOMAS (Hrsg.): *Strafrechtsdenker der Neuzeit*. Nomos, Baden-Baden, 1998. 50–66. p.

lényről (socialitas) írt. Így számára a természetjog vezéreszméje a socialitas lett: kötelezettség másokkal társadalmi szövetségben élni és a közösségi érdekeket támogatni.¹⁴¹ Úgy vélte, hogy minden embernek joga van az egyenlőséghez és a szabadsághoz.

Pufendorf nem ritkán kifejezetten hivatkozik Hobbes-ra. Éppúgy, mint ahogy Hobbes, ő is tagadja az embernek emberhez való kapcsolatának eredeti etikai karakterét. Hasonlóképpen Hobbes-hoz, ő is az embereket eredetileg mindenre jogosultnak tekinti, amihez hatalommal bírnak.¹⁴²

Pufendorf számára a kiindulópont az állami közösséghez vezető társadalmi szerződés, illetve az ember szabad akarata. A megbüntetés joga Pufendorfnál, hasonlóképp, mint Hobbes-nál, alapjában csak hatalmi kérdés. A büntetést az állam számára történő hasznossága igazolja.

Pufendorf szerint a büntetés a gonosz tett miatt elviselendő súlyos szenvedés, vagy az a súlyos rossz, amit valakinek kényszerként az elkövetett bűncselekmény miatt okoznak.¹⁴³ Szerinte a büntetés igazi karaktere mások elrettentésében, vagy a büntetett javításában, illetve ártalmatlanná tételében áll. Ha büntetést elrendelnek, az a közösség hasznára történik, azaz további bűncselekmény(ek) megakadályozására/megelőzésére és a társadalom tagjainak védelmére. Ezt a generálpreventív célt elrettentés és büntetéssel fenyegetés révén, de mindenekelőtt nyilvános végrehajtással kell elérni. Pufendorf felfogása szerint a bűncselekmény elkövetésére irányuló vágy/törekvés/késztetés már a cselekmény előnyein túllépő, az érzékelhető rossz fenyegetésének megjelentével megelőzhető. A büntetés egyébiránt nemcsak a generális, hanem a speciális prevenciót is szolgálja.¹⁴⁴ A közösség biztonságát célzó fenyegetési gondolatot Pufendorf előtérbe helyezi és a tettes javítását inkább üdvözlendő mellékhatásnak tekinti.

A büntetéssel fenyegetést illetően Pufendorf olyan felfogást alakít ki, amely közelít, illetve hasonlít Feuerbach későbbi pszichológiai kényszerelmélet-teóriájához. Szerinte is a törvényeknek a büntetéssel fenyegetésével a kényszer útján úgy kell hatni, hogy a visszatartás érdekében „iszonyatos példaként” („abscheuliche Exempel”) szolgáljanak.¹⁴⁵ Tehát Pufendorf a preventív gondolatot is képviselte, amely bizonyos tekintetben a feuerbach-i tant megelőzte.¹⁴⁶

Pufendorf büntetőjog-tudományi jelentősége nem korlátozódik a büntetési teóriára. Pufendorf büntetőjogi jelentősége az akaratszabadságon alapuló beszámítási tan megalapozásában rejlik. Ezáltal a modern bűnösségi büntetőjog egyik alapkövét rakta le.

¹⁴¹ RÜPING, H. – JEROUSCHEK, G.: i. m. 2007. 79. p.

¹⁴² Von BAR, C. L.: i. m. 1992. 226–227. p.

¹⁴³ PUFENDORF, S.: 1672. (1998.) i. m. 50. és köv. p.

¹⁴⁴ PUFENDORF, S.: 1672. (1998.) i. m. 50. és köv. p.; DORN, F.: 2002. I. m. 181–182. p.

¹⁴⁵ PUFENDORF, S.: 1672. (1998.) i. m. 61. p.

¹⁴⁶ HAFT, FRITJOF: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. 9. Aufl. C. H. Beck, München, 2004. 16. p.

Pufendorf különbséget tesz imputivitas és a cselekmény beszámítása (imputatio) között. Ez lényegében a szabad felelős ember és a szabad cselekményei közötti megkülönböztetésnek felel meg. A szabad cselekmény független minden értékvonatkozástól. Pufendorf a materiálison kívüli, minden testi és lelki erőt átfogó momentumot formálisnak, imputivitasnak nevez. Ez jobbra a cselekménynek meghatározott, a szabadság determinációs típusából következő funkcionális viszonya a cselekvőhöz.¹⁴⁷ Az imputivitas emberi, azaz értelem és akarat által irányított cselekményt feltételez úgy, hogy az ember, mint értelmi szerző tekinthető. Ezen imputivitas hiánya állapítható meg ennek következtében olyan esetekben, amelyek során az ember akaratlagosan behatást nem gyakorolhat, miként például természeti eseményeknél, vagy olyan cselekményeknél is, amelyekre az embert pszichésen vagy fizikálisan kényszerítették.

Amennyiben ez az imputivitas megállapítható, úgy következhet a konkrét beszámítás, azaz az imputatio, vagyis a cselekmény értékéről vagy értéktelenségéről/helytelenítéséről szóló döntés. E tekintetben a törvény értékelése az irányadó.¹⁴⁸

Pufendorf beszámítási tana a XVIII. században – ha részbeni módosításokkal is – helyet kapott és elterjedt mind a felvilágosodás, mind a korabeli szakma irodalmában. Ez – egyebek mellett – az objektív beszámítás (imputatio facti) és a szubjektív beszámítás (imputatio iuris) megkülönböztetéséhez vezetett, amelyről a jogellenesség (jogtalanság) és a bűnösség még ma is irányadó szembeállítása keletkezett/következett.¹⁴⁹

A büntetés és a büntetőjog Achenwall-nál – Feuerbach büntetési teóriájának gyökereiről¹⁵⁰

A XVIII. századi univerzális jurisprudentia képviselőihez tartozó és az akkori jogi gondolkodásra különös hatású – az időközben csaknem teljesen elfelejtett – göttingeni jogtanár, *Gottfried Achenwall* (1719-1772) jogtanának megfelelő részei, gondolatai és Feuerbach büntetési teóriája a hasonlóságok sorát mutatja. Achenwall fő műve a *Prolegomena Iuris Naturalis*, amelynek harmadik kiadása 1767-ben jelent meg, továbbá a két részből álló *Ius Naturae* hatodik kiadása 1767-68-ban.

A *Prolegomena* középpontjában az obligatio fogalma áll, amit Kant „Verbindlichkeit” német kifejezéssel fordított, amely ma problematikusnak is tekinthető. A nehézség az obligo/obligare szó többértelműségében keresendő.

¹⁴⁷ Vö. SCHMIDT, E.: 1965. i. m. 169–170. p.

¹⁴⁸ DORN, F.: 2002. i. m. 182–183. p.

¹⁴⁹ KIENAPFEL, D. – HÖPFEL, F.: 2005. i. m. 80. p.

¹⁵⁰ E rész összeállítása HRUSCHKA, JOACHIM: *Strafe und Strafrecht bei Achenwall – Zu einer Wurzel von Feuerbachs psychologischer Zwangstheorie*. *Juristen Zeitung*, 1987/4. 161–169. p. tanulmány alapulvételével készült.

Achenwallnál a törvények tételek, amelyek az obligatiót, a kötelezettséget juttatják kifejezésre, olyan tételek, amelyek a törvénynek alávetetteknek azt közlik, hogy ők kötelezettek. A döntő kérdés azonban, hogyan kötelezi a törvény a törvénynek alávetett szubjektumot. Itt Achenwall radikális válasza kész: minden obligatio a jóra vagy a rosszra történő utalással történik, ami a szubjektumot motiválja úgy, hogy másként ne cselekedjen. A kötelezettség eszköze ennek következtében a törvénynek alávetett szubjektumnak a célzott reménye vagy félelme. Más szavakkal éppen és kizárólag szem előtt tartandó jutalmazások és büntetések, amelyek a kötelezetre hatnak. Ha a jutalmakat vagy a büntetéseket a törvényből kivennénk, maga a törvény tűnne el. E tekintetben az obligatio foka is létezik. Minél jobb és gyakori következmény kapcsolódik össze a cselekménnyel, annál nagyobbak és fontosabbak az egyes következmények. Minél szorosabb a kapcsolat, azaz minél nehezebb a következményeket a cselekménytől elválasztani, minél egyértelműbben ismerheti fel a cselekvő szubjektum a következményeket, annál erősebb és nagyobb a törvény kötőereje (kötelezése). Ez minden obligatoria és minden törvényre érvényes, emberi, isteni törvényekre, a pozitív jog és a természetjog törvényeire, jogi és etikai törvényekre. A kötelezések más módjai nem léteznek.

Achenwall ezen téziséhez kapcsolódik a cél- és jutalmazás-morálnak a következetesen képviselt gondolata. Kiemelte Achenwall, miként a felvilágosodás más jogtanárai a természetjogi törvények felismerését az értelem révén, és egyedül az értelem révén. De az ilyenként felismert törvényekhez is a szubjektum a félelem vagy a remény révén kapcsolódik, és nem más által.

Fontos a büntetéssel fenyegetés és a törvény szoros összefüggése. Mivel remény vagy félelem okozása nélkül nincs kötelezés és nincs törvény, nyilvánvaló, hogy a törvényekben, amelyek jutalmazást nem ígérnek, hanem büntetéseket írnak elő, ezen büntetés-közlések döntő szerepet játszanak. Ezt kifejezetten hangsúlyozza Achenwall.

Minden törvényre vonatkozóan a törvény fogalma épp azáltal meghatározott, hogy ezek a törvények a főhatalomtól (a törvényhozótól) származnak és a törvénynek alávetetteket a főhatalom által megállapított büntetés fenyegetésével kötelezik. Ez a büntetéssel fenyegetés, amely a törvénynek alávetetteknek a félelmet okozza, amelynek a tilalmazott és a megparancsolt cselekmények elmulasztását/megvalósítását kell megakadályoznia. A törvények jogi értelemben épp amiatt törvények, mert ezt a büntetéssel fenyegetést tartalmazzák. E tekintetben Achenwall világosan különbséget tesz a büntetéssel fenyegetés (*comminatio*) és a büntetés okozása (*inflictio*) között. A büntetést a szó jogi értelmében rosszként definiálja, amit a főhatalom a törvénynek alávetettnek okoz, ha ő törvényellenes cselekményben bűnös. Nyilvánvalónak látszik, hogy a büntetéssel fenyegetés és a büntetés okozása közötti különbségtétel Achenwall rendszere számára konstitutív. Hiszen a törvénynek és a törvény általi kötelezésnek a szerző által koncipiált fogalma a büntetéssel fenyegetés és a büntetés

okozása (alkalmazása) egyértelmű különbségtétele nélkül nem elgondolható. E tekintetben a büntetéssel fenyegetés áll az előtérben.

A külső törvényekben meglévő cél nyomon követésének eszköze a fenyegetett kényszertől való félelem, és csak azután, ha ezen félelem a célját nem éri el, akkor alkalmazandó a tulajdonképpeni testi kényszer. Az első a primer hatás, a vis principalis, a másik csak szubszidiárius hatású, a törvény erejénél fogva a cselekménnyel összekapcsolt rossz tényleges okozása, a vis subsidiaria. Achenwall az előbbiekkal összefüggésben a főhatalom két feladatát is megkülönbözteti. Egyrészt feladat arról gondoskodni, hogy bűncselekményeket ne kövessenek el, másrészt az is feladat, hogy az elkövetett deliktumok megbüntetéséről kell gondoskodni. A büntetéssel fenyegetés jogának gyakorlásával összekapcsolt cél, a törvények megsértésétől történő elrettentés, a fenyegetett rossz elképzelésének a révén hat. A büntetés okozása ellenben akkor következik be, ha és mert az alávetett büntettet követett el.

*Feuerbach pszichológiai kényszerelmélete összehasonlításban
Achenwall (jog)tanával*

Feuerbach pszichológiai kényszerelméletének Achenwall (jog)tanával való hasonlósága feltűnő. Ismeretesen Feuerbach különbséget tesz a büntetéssel fenyegetés, illetve a büntetés okozása között, ezért kell megkülönböztetnie a büntetéssel fenyegetés célját és a büntetés okozásának célját, s ezt első alkalommal az Anti-Hobbes-ben, 1798-ban teszi meg. Ott – miként később is – számára a büntetéssel fenyegetés célja kifejezetten az elrettentés:¹⁵¹ „A sértésektől történő biztosítás valamennyi elgondolható eszköze között egy sem oly általánosan hatásos/hatékony, mint a fizikai rosszal történő fenyegetés ..., amely a jogellenes kívánságoknak közvetlenül ellene hat és a félelem előhívása/létrehozatala révén magát azt a belső kiinduló pontot közömbösíti/szünteti meg, amelyből az származik.” Feuerbach a büntetéssel fenyegetés általi elrettentés ezen módját később „pszichológiai kényszernek” nevezi,¹⁵² ahonnan a „pszichológiai kényszerelmélet” elnevezését kapta. Emiatt a büntetéssel fenyegetés világosan az előtérben áll. A büntetési rossz okozása Feuerbach felfogása szerint a célja elérése számára mindig túl kései. Hiszen a bűncselekményt, amelyet meg kellene akadályozni, az már megtörtént, jöllehet az állam a megakadályozást célul tűzte ki. A fenyegetés az egyes esetben túl gyengének bizonyult, nem közömbösítette/szüntette meg azt a belső kiinduló principiumot, amelyből a jogellenes kívánság származni/keletkezni tudott. A büntetést mégis végre kell hajtani. A bünte-

¹⁵¹ *Anti Hobbes*. 221. p.

¹⁵² Lásd *Lehrbuch*. 12, 16, 17 §§

tés okozása céljával kapcsolatban az Anti-Hobbes-ben az áll, hogy azzal magát a fenyegetést kell hatásossá/hatékonyá tenni.¹⁵³

Feuerbach nemcsak a büntetéssel fenyegetés és a büntetés okozása célja között különböztet, hanem – már az Anti-Hobbes-ben éppúgy, mint később – egyrészt a fenyegetés és az okozás célja között, másrészt a fenyegetés jogalapja és az okozás jogalapja között is. A fenyegetés jogalapja a szabadság megsértésének esetére maga a rossz, a fenyegetés révén nincs korlátozás, jog ezáltal tehát nem sérül. Az okozás jogalapja az Anti-Hobbes-ben felállított tézis szerint a büntettes beleegyezése, később az okozás jogalapja a törvénysértésben mint olyanban keresendő.

Feuerbach fenti tézisének, elgondolásának lényeges részével összefüggésben Achenwall-ban az elődjére találhatunk. Nemcsak Feuerbach, hanem már előtte Achenwall megkülönbözteti a törvényi fenyegetést és a büntetés okozását. E tekintetben a különbségtétel nem pusztán véletlen, hanem Achenwall rendszere számára épp oly lényeges, mint Feuerbach rendszere számára. Nemcsak Feuerbach, hanem már előtte Achenwall a büntetéssel fenyegetés döntő célját az elrettentésben látta. Továbbá nemcsak Feuerbach számára, hanem már Achenwall számára a büntetés okozása a fenyegetéssel szemben szubszidiárius karakterű. Mindkettőjük büntetésre vonatkozó aspektusa, hogy az csak akkor lép be, ha a büntetéssel fenyegetés nem rettent el, hanem a célját elvétette. Ezen túlmenően Achenwall is különböztet a büntetőjog célja (finis) és a jogalapja (causa iustifica) között és ő is a megbüntetés jogát a védelmi- vagy a kényszerjogból vezeti le. Ő is abból indul ki, hogy meghatározott esetekben mindenkit jog illet meg a biztonságra, amely nem csak a szembeszegülés/szállás jogát (ius resistendi) foglalja magában a már bekövetkező sértésekkel szemben (laesiones actuales), hanem azt a jogot is, hogy a várható sértéseket (laesiones imminentes) megelőzzék. Nemcsak magával a sértésekkel, hanem a sértés veszélyével is szabad szembeszállni/szegülni.¹⁵⁴

A megelőzés joga más kényszerítést szolgáló kényszerjog, amely következőképp többek között azt a jogot tartalmazza, hogy az olyan eszközöket, amelyek a jövőbeni biztonságunk biztosítására alkalmasak, előre igénybe vegyük. Ez utóbbi jogot Achenwall „ius vindicatae” vagy „ius ultionis”-nak nevezi, amit talán legjobban a „védelmi intézkedésekkel történő közbelépés jogaként” lehet fordítani. A jogalapja valamennyi kényszerjognál az aktuális vagy fenyegető (jog)sértés.

¹⁵³ *Anti Hobbes*. 221. p., 225. p.

¹⁵⁴ HRUSCHKA, J.: 1987. i. m. 163–164. p.

*Feuerbachnak Achenwall általi befolyásolására következtetést engedő
okok/körülmények*

Achenwall és Feuerbach tana közötti egyezések kérdéseket vetnek fel. Vajon Feuerbach a büntetési felfogásának kérdéses elemeit Achenwall műve ismeretének köszönheti-e. Feuerbach Achenwallt csak nagyon ritkán idézi és az Anti-Hobbes-ban egyáltalán nem. Mégis utalás történik a *Ius Naturae*-ra az 1796. évi *Kritik des natürlichen Rechts* című munkájában, ami azt mutatja, hogy Feuerbach Achenwall műveit az Anti-Hobbes megírása előtt ismerte. A *Kritik* elemzése arra is enged következtetni, hogy Feuerbach Achenwall említett műveivel megbarátkozott, jártas volt bennük. Ezen túlmenően az Anti-Hobbes megfogalmazása a *Ius Naturae* ismerete nélkül aligha elgondolható. Az Anti-Hobbes-ban Feuerbach az érvelését bár Hobbes ellen irányítja, azonban az írás „Anti-Kant” is. Kant az 1793. évben megjelent munkájában (*Über den Gemeinspruch:...*) Achenwallt néven nevezi, és Kant saját német fordításában adja vissza, ugyanakkor cáfolja is őt. Másként kifejezve Kant Achenwall ellen írt, Feuerbach pedig Kant ellen, lényegében ugyanazon témában, a szembeszállás jogával kapcsolatosan. Innen a feltételezés, hogy Feuerbach Achenwall könyvébe beleolvasott, felfogását – legalább részben – osztotta. E tekintetben Feuerbach Achenwallnak a büntetésre és a büntetőjogra vonatkozó tanait önkényesen vette át. Nem utolsósorban amiatt, mert Achenwall említett tanaira való utalások épp a *Ius Naturae* fejezetében is találhatók, amelyből Kant idézett. A büntetőjog és a szembeszállási jog közötti achenwalli összefüggés Feuerbachot arra készítette, hogy azt az Anti-Hobbes-ban a büntetőjogra vonatkoztassa. A feltételezés tehát, hogy Feuerbach a büntetési, a büntetőjogi tanainak megjelölt elemeit Achenwalltól vette át, akár segítő érvként is, nyilvánvalónak tűnik.

Achenwall fő művei a XVIII. század utolsó évtizedeiben a németeknél nagyon elterjedtek voltak, szinten mindenki ismerte, anélkül, hogy írásaikban kifejezetten idézték volna. Bizonyára nem véletlen, hogy mind a *Prolegomenát*, mind a *Ius Naturae*-t a szerző halála után még kétszer megjelentették (1774 és 1781). Fél évszázaddal később, 1838-ban olyan vélemény jelent meg, amely szerint Achenwall jogtanára „döntő autoritás” érvényesült. A fogalmi bichotomia – „legalis” és „moralis” –, amit Kant használt a cselekmény legalitására és moralitására, ez a különbségtétel már Achenwallnál kialakult.

A XVIII. század végi szerzők, így Achenwall is, a kevésbé szívesen idézettek közé tartozott. Achenwallnál már megtalálható az elv lényegi magja. A nulla poena sine lege elvi tétel bizonyos elgondolások korollárium, kiegészítése. Az achenwalli premisszák: Ha nincs meglévő törvény, akkor hiányzik a beszámítás lehetősége és vagy a jutalmazásba, vagy a büntetésbe beszámítás. Konzekvencia: ha nincs fennálló büntető törvény, akkor hiányzik a büntetésbe beszámítás lehetősége. Vagy röviden: nincs büntetés törvény nélkül.

FERENC NAGY

DIE STRAF- UND LEGALITÄTSTHEORIE VON FEUERBACH

(Zusammenfassung)

Dieser Beitrag zielt darauf ab, einen grundlegenden Überblick über die Strafrechtstheorie von Anselm von Feuerbach zu geben. Diese Darstellung kann mit mehreren Umständen begründet werden. Auf der einen Seite kann man feststellen, dass es in Ungarn an eine umfassende Bearbeitung von Feuerbachs Strafrechtstheorie und wissenschaftlichem Lebenslauf mangelt. Die Beschäftigung mit Feuerbachs Strafrechtstheorie kann nicht nur aus einem strafrechtsgeschichtlichen Gesichtspunkt interessant sein. Es scheint auch geeignet, die Unzulänglichkeiten der Theorie der negativen Generalprävention zu erweisen.

Als Methode der Untersuchung diene vor allem die Bearbeitung der ursprünglichen Quellen. Es wurde bezweckt, den Text der wichtigsten Arbeiten von Feuerbach als Ausgangspunkt zu nehmen. Besonderer Nachdruck wurde auf seine sog. Revision bzw. auf die Strafrechtstheorie in seinem Lehrbuch für Strafrecht gelegt, andere relevante Werke wurden aber auch in die Untersuchung einbezogen.

Als Besonderheit kann erwähnt werden, dass am Ende dieses Beitrags die heute schon vergessenen Thesen von dem Naturrechtler Gottfried von Achenwall (1719-1772) zusammengefasst wurden. Seine Theorie kann auch – neben Pufendorf – als eine der Wurzeln von Feuerbachs Strafrechtstheorie angesehen werden.